

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒ प्राचीं॑ दे॒वा
दक्षि॑णा पि॒तरः प्र॒तीचीं॑ मनु॒ष्या उदी॑ची॑ रु॒द्रा यत्प्राचीन॑व॑शं
करोति॑ दे॒वलोक॑मे॒व तद्यज॑मान उ॒पाव॑र्तते परि॑ श्रयत्यन्तर्हि॑तो
हि दे॒वलोक॑ो म॒नुष्यलो॒कान्नास्माल्लो॒कात्स्वेत॑व्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि
तद्वेद॑ यद्यमुष्मि॑ल्लो॒केऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒क्ष्वती॑का॒शान्क॑रोति (१)

उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभिजित्यै॑ केशश्म॒श्रु व॑पते न॒खानि॑ नि
कृ॒न्तते॑ मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत्केशश्म॑श्रु मृ॒तामे॒व
त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मेध॑मुपैत्यङ्गि॑रसः सुव॒र्गं लो॒कं
यन्तो॑ऽप्सु दी॑क्षात॒पसी॒ प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दी॑क्षात॒पसी॒
अव॑ रुन्धे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते तां प्रावे॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति (२)

ती॒र्थमे॒व संमा॑नानां॑ भवत्यु॒पोऽश्वा॑त्यन्तर॒त ए॒व मे॒ध्यो भव॑ति
वा॒संसा दी॑क्षयति सौ॒म्यं वै क्षौमं॑ दे॒वत॑या॒ सोम॑मेष दे॒वता॑मुपैति
यो दी॑क्षते सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवं॑ मे पा॒हीत्या॑हु स्वा॒मे॒व
दे॒वता॑मुपैत्यथो॑ आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्तेऽग्ने॑स्तू॒षाधा॑नं वा॒योर्वा॑त॒पानं॑
पि॒तृणां॑ नी॒विरोष॑धीनां॑ प्रघा॒तः (३)

आ॒दि॒त्यानां॑ प्राचीनता॒नो वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मोतुर्नक्ष॑त्राणामतीका॒शा

एतत्सर्वदेवत्यं यद्वासो यद्वाससा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं
 देवताभिर्दीक्षयति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशनं प्राणोऽश्नाति
 सप्राण एव दीक्षत आशितो भवति यावानेवास्य प्राणस्तेन सह
 मेधमुपैति घृतं देवानां मस्तु पितृणान्निष्पक्वं मनुष्याणान्तद्वै (४)

एतत्सर्वदेवत्यं यन्नवनीतं यन्नवनीतेनाभ्यङ्क्ते सर्वा एव देवताः
 प्रीणाति प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो देवलोकं यो दीक्षितो-
 ऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्क्तेऽनुलोमं यजुषा व्यावृत्त्या
 इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका परापतत्तदाञ्जनमभवद्यदाङ्के चक्षुरेव
 भ्रातृव्यस्य वृङ्के दक्षिणं पूर्वमाङ्के (५)

सव्यः हि पूर्वं मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि मनुष्या
 धावन्ते पञ्च कृत्व आङ्के पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव
 रुन्धे परिमितमाङ्केऽपरिमितः हि मनुष्या आञ्जते सतूलयाङ्के-
 ऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै यदपतूलयाञ्जीत वज्रं इव
 स्यात्सतूलयाङ्के मित्रत्वाय (६)

इन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्यम्रियत तासां यन्मेध्यं
 यज्ञियः सदेवमासीत्तदपोदक्रामत्ते दर्भा अभवन् यद्दर्भपुञ्जीलैः
 पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्ताभिरेवैनं पवयति
 द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनं पवयति त्रिभिः पवयति त्रयं इमे
 लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति पञ्चभिः (७)

पवयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञायैवैनं पवयति
 षड्भिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं पवयति सप्तभिः पवयति
 सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनं पवयति नवभिः पवयति नव
 वै पुरुषे प्राणाः सप्राणमेवैनं पवयत्येकविंशत्या पवयति
 दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या आत्मैकविंशो यावानेव
 पुरुषस्तमपरिवर्गम् (८)

पवयति चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनं
 पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्त्वा
 सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनं पवयति तस्य ते
 पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छक्रेयमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा
 शास्ते ॥ (९)

अतीकाशान्करोत्यवैशयन्तीर्थे स्नाति प्रघातो मनुष्याणान्तद्वा आङ्गे मित्रत्वाय पञ्चभिरपरिवर्गमष्टाचत्वारिंशच्च ॥

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत् त एवाभवन् य एवं विद्वान्
 यज्ञाय पुनीते भवत्येव बहिः पवयित्वान्तः प्र पादयति मनुष्यलोक
 एवैनं पवयित्वा पृतन्देवलोकं प्र णयत्यदीक्षित एकयाहुत्येत्याहुः
 स्रुवेण चतस्रो जुहोति दीक्षितत्वाय स्रुचा पञ्चमीं पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः
 पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्ध आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये" (१०)

स्वाहेत्याहाकूत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यज्ञेयेति मेधायै
 मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति

सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेत्याहु वाग्वै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव
पृथिव्या यज्ञं प्र युङ्क्ता आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहु या वै
वर्ष्यास्ताः (११)

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विव्या
आपोऽशान्ता इमं लोकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव
इत्याहास्मा एवैनां लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता इमं
लोकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याहु द्यावापृथिव्योर्हि
यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हविषां
वृधातु (१२)

इत्याहु ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव
रुन्धे यद्व्याद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वधात्वित्याहु यज्ञस्थाणुमेव
परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सौऽस्मात्सृष्टः पराङ्मस प्र
यजुरह्नीनात्प्र साम तमृगुदयच्छद्यदगुदयच्छत्तदौद्ग्रहणस्यौद्ग्रहणत्वमृच

जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुष्टुप्छन्दसा मुदयच्छदित्याहुस्तस्मादनुष्टुप्
जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै द्वादश वात्सबन्धान्युदयच्छन्नित्याहुस्तस्माद्द्वादश
दीक्षयन्ति सा वा एषर्गनुष्टुग्वागनुष्टुग्यदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवैनं
सर्वया दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्याहु सावित्र्येतेन मर्तो
वृणीत सुख्यम् (१४)

इत्याहु पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इषुभ्यसीत्याहु वैश्वदेव्यैतेन

द्युम्नं वृणीत पुष्यस इत्याह पौष्ण्येतेन सा वा एषर्क्सर्वदेवत्या
 यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरं प्रथमं
 पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुपं यन्ति यानि चत्वारि
 तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन (१५)

गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिष्टुग्यद्वादशाक्षरा तेन
 जगती सा वा एषर्क्सर्वाणि छन्दांसि यदेतयर्चा दीक्षयति
 सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरं प्रथमं पदं सप्तपदा
 शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्ध एकस्मादक्षरादनामं प्रथमं
 पदन्तस्माद्यद्वाचोऽनामन्तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति
 पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि
 प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्यै॥ (१६)

अग्नये ता वृधात्वृचा सख्यन्तेन जुहोति पञ्चदश च॥ [२]

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायातिष्ठमाने कृष्णो रूपं
 कृत्वापक्रम्यातिष्ठतान्तेऽमन्यन्त यं वा इमे उपावथ्स्यतः स इदं
 भविष्यतीति ते उपांमन्नयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय
 देवानुपावर्तेतामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्येष
 साम्नो यत्कृष्णमृक्सामयोः शिल्पे स्थ इत्याहर्क्सामे एवाव रुन्ध
 एषः (१७)

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्येष रात्रिया यत्कृष्णं

यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्धे कृष्णाजिनेन दीक्षयति
 ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयतीमान्धियं
 शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्गर्भो वा एष यदीक्षित उल्बं
 वासः प्रोर्णुते तस्मात् (१८)

गर्भाः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत यत्पुरा
 सोमस्य क्रयादपोर्णीत गर्भाः प्रजानां परापातुंकाः स्युः क्रीते सोमे-
 ऽपोर्णुते जायंत एव तदथो यथा वसीयांसं प्रत्यपोर्णुते तादृगेव
 तदङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
 ते शरा अभवन्नूग्वै शरा यच्छरमयी (१९)

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुन्धे मध्यतः सन्नह्यति मध्यत एवास्मा
 ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै
 मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनह्यति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च
 व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं
 रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम् (२०)

येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छराणां शरत्वं
 वज्रो वै शराः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला
 भवति वज्रेणैव साक्षात्क्षुध्मभ्रातृव्यं मध्यतोऽपं हते त्रिवृद्धवति
 त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति पृथ्वी
 भवति रङ्गुनाव्यावृत्यै मेखलया यजमानन्दीक्षयति योक्त्रेण पत्नी

मिथुनत्वाय (२१)

यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत्ता९ समभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सो-
ऽमन्यत् यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तां
प्राविशत्तस्या इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत् यो वै मदितोऽपरो
जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिन्नत्सा
सूतवंशाभवत्तत्सूतवंशायै जन्म (२२)

ता९ हस्ते न्यवेष्टयत् तां मृगेषु न्यदधात्सा कृष्णविषाणाभवदिन्द्र
योनिरसि मा मां हि९ सीरिति कृष्णविषाणां प्र यच्छति सयोनिमेव
यज्ञं करोति सयोनिन्दक्षिणा९ सयोनिमिन्द्र९ सयोनित्वाय कृष्यै
त्वां सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपृच्या ओषधयः पच्यन्ते
सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति
यद्धस्तेन (२३)

कण्डूयेत पामनं भावुंकाः प्रजाः स्युर्यत्स्मयेत नग्नं भावुंकाः
कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृह्य स्मयते प्रजानां गोपीथाय न
पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवं चृतेद्यत्पुरा दक्षिणाभ्यो
नेतोः कृष्णविषाणामवंचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुंका स्यान्नीतासु
दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य
चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य
सयोनित्वाय॥ (२४)

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयं मिथुनत्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥———[३]

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविशथ्सै
वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां
यद्दीक्षितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवाव रुन्ध औदुम्बरो भवत्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा
ऊर्ज दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते (२५)

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो
हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने
प्रतिष्ठापयन्ति स्वाहा यज्ञं मनसेत्याहु मनसा हि पुरुषो
यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याहु द्यावापृथिव्योर्हि
यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं
वातादारभ इत्याहायम् (२६)

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते मुष्टी करोति
वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीक्षिष्टाय ब्राह्मण इति त्रिरुपाश्वाह
देवेभ्य एवैनं प्राऽऽह त्रिरुच्चैरुभयेभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राऽऽह
न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं
विच्छिन्द्यात् (२७)

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै
दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्वैष्णवीमृचमनु

ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति दैवीन्धियं मनामह
इत्याह यज्ञमेव तन्मन्दयति सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव
रुन्धे (२८)

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न
होतव्या(३)मिति हविर्वै दीक्षितो यज्जुहुयाद्यजमानस्यावदाय
जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज
इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं
जुहोति तन्नेव हुतं नेवाहुतः स्वपन्तं वै दीक्षितः रक्षांसि
जिघांसन्त्यग्निः (२९)

खलु वै रक्षोहाग्रे त्वः सु जांगृहि वयः सु
मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहत्या
अव्रत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति त्वमग्रे व्रतपा
असीत्याहाग्निर्यै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमालम्भयति देव
आ मर्त्येष्वेत्याह देवः (३०)

ह्येष सन्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहेतः हि यज्ञेष्वीड्यतेऽप
वै दीक्षिताथ्सुषुपुषं इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि
मामाववृत्रन्नित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयाद्यावन्त एव पशून्भि दीक्षेत् तावन्तोऽस्य पशवः स्यु
रास्वेयत् (३१)

सो॒मा भूयो॑ भ॒रेत्या॒हापरि॑मितानेव प॒शूनव॑ रुन्धे चन्द्रम॑सि मम॒
भोगा॑य भ॒वेत्या॒ह यथा॑देव॒तमे॒वैनाः॑ प्रति॑ गृह्णाति वा॒यवे॑ त्वा वरु॑णाय॒
त्वेति॑ यदे॒वमे॒ता नानु॑दि॒शेदय॑थादे॒वतं॑ दक्षि॑णा गमये॒दा दे॒वता॑भ्यो
वृश्च्ये॒त यदे॒वमे॒ता अनु॑दि॒शति॑ यथादे॒वतमे॒व दक्षि॑णा गमयति॒ न
दे॒वता॑भ्य आ (३२)

वृश्च्य॑ते दे॒वीरा॑पो अ॒पां नपा॑दित्या॒ह यद्वो॑ मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑ः
सदे॒वं तद्वो॑ माव॑ क्रमिष॒मिति॑ वा॒वैतदा॑हाच्छि॒त्रं तन्तुं॑ पृथि॒व्या अनु॑
गेष॒मित्या॑ह॒ सेतु॑मे॒व कृ॒त्वात्यै॑ति॥ (३३)

भुञ्जतेऽयच्छिन्द्याद्बुन्धेऽग्निराह देव इयद्देवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥ ————— [४]

दे॒वा वै दे॒वय॑ज॒नम॒ध्यव॑साय॒ दिशो॑ न प्राजा॑नन्तेऽ३
न्यो॑न्यमुपा॑धाव॒न्त्वया॑ प्र जा॑नाम॒ त्वयेति॑ तेऽदि॑त्याः॒ सम॑ध्रियन्त॒
त्वया॑ प्र जा॑ना॒मेति॑ साब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै म॒त्प्राय॑णा ए॒व वो॑ य॒ज्ञा
मदु॑दयना अस॒न्निति॑ तस्मा॑दा॒दित्यः॑ प्रा॒यणी॑यो य॒ज्ञाना॑मा॒दित्य
उ॒दय॑नीयः प॒ञ्च दे॒वता॑ यजति॒ पञ्च॑ दि॒शो दि॒शां प्र॒ज्ञात्यै॑ (३४)

अथो॑ पञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे पथ्याः॑
स्व॒स्तिम॑यज॒न्प्राची॑मे॒व तया॑ दि॒शं प्राजा॑नन्नग्नि॒ना दक्षि॑णा सोमे॑न
प्र॒तीची॑ः स॒वि॒त्रोदी॑चीमदि॒त्योर्ध्वा पथ्याः॑ स्व॒स्तिं य॑जति प्राची॑मे॒व
तया॑ दि॒शं प्र जा॑नाति॒ पथ्याः॑ स्व॒स्तिमि॒ष्ट्वाग्नी॑षोमौ यजति॒ चक्षु॑षी
वा ए॒ते य॒ज्ञस्य॑ यद॒ग्नीषो॑मौ ताभ्या॑मे॒वानु॑ पश्यति (३५)

अ॒ग्नीषो॑मा॒विष्ट्वा॑ स॒वितारं॑ यजति स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वानु॑

पश्यति सवितारमिष्टादिति यजतीयं वा अदितिर्स्यामेव
 प्रतिष्ठायानुं पश्यत्यदितिमिष्टा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै
 देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानं मनुष्यविशमनुं
 कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह विशां क्लृप्त्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 प्रयाजवदननूयाजं प्रायणीयं कार्यमनूयाजवत् (३६)

अप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव
 सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा
 यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजानन्तरियात्प्रजामन्तरि
 खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति यज्ञं
 पराभवन्तं यजमानोऽनु (३७)

परा भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत्प्रायणीयं कार्यं
 प्रयाजवदनूयाजवदुदयनीयं नात्मानमन्तरेति न प्रजां न
 यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभि
 निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायणीयस्य याज्या यत्ता
 उदयनीयस्य याज्याः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः
 स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः
 करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥ (३८)

प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥ [५]

कद्रूश्च वै सुपर्णी चात्मरूपयोरस्पर्धेताः सा कद्रूः

सुप॑र्णीमंजय॑त्साब्र॑वीत्तृतीय॑स्यामितो दि॒वि सोम॑स्तमा ह॑र॒
तेनाऽऽत्मानं॑ निष्क्री॑णीष्वेती॒यं वै क॒द्रूर॑सौ सु॑प॒र्णी छ॒न्दांसि॑
सौपर्णे॑याः साब्र॑वीद॒स्मै वै पि॒तरौ पु॒त्रान्बिभृ॑तस्तृतीय॑स्यामितो
दि॒वि सोम॑स्तमा ह॑र॒ तेनाऽऽत्मानं॑ निष्क्री॑णीष्व (३९)

इति॑ मा क॒द्रूर॑वोच॒दिति॑ जग॑त्युद॑पत॒च्चतु॑र्दशाक्षरा स॒ती
साप्रा॑प्य न्य॑वर्तत॒ तस्यै॑ द्वे अ॒क्षरे॑ अमी॒येता॑ ५ सा प॒शुभि॑श्च दी॒क्षया॑
चाग॑च्छु॒त्तस्मा॑ज्जग॑ती छ॒न्दसां॑ पश॒व्यत॑मा तस्मा॑त्पशु॒मन्तं॑ दी॒क्षोपं॑
नम॑ति त्रि॒ष्टुगु॑द॒पत॒त्रयो॑दशाक्षरा स॒ती साप्रा॑प्य न्य॑वर्तत॒ तस्यै॑ द्वे
अ॒क्षरे॑ अमी॒येता॑ ५ सा दक्षि॑णाभिश्च (४०)

तप॑सा चाग॑च्छु॒त्तस्मा॑त्रि॒ष्टुभौ॑ लो॒के मा॒ध्यन्दि॑ने स॒र्वने॑
दक्षि॑णा नीयन्त ए॒तत्खलु॑ वाव तप॑ इत्या॑हु॒र्यः स्वं द॑दा॒तीति॑
गाय॑त्र्युद॑पत॒च्चतु॑रक्षरा स॒त्यज॑या ज्योति॑षा तम॑स्या अ॒जाभ्य॑रुन्ध
तद॑जाया अ॒ज॒त्व ५ सा सोमं॑ चाह॑र॒च्चत्वारि॑ चा॒क्षराणि॑ साष्टाक्षरा
सम॑प॒द्यत॑ ब्रह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति (४१)

कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॒य॒त्री क॒निष्ठा॑ छ॒न्दसा॑ ५ स॒ती य॑ज्ञमु॒खं
परी॑या॒येति॑ यदे॒वादः॑ सोम॒माह॑र॒त्तस्मा॑द्यज्ञमु॒खं पर्ये॑त् तस्मा॑त्तेज॒स्विनी॑त
प॒द्भ्यां द्वे स॒र्वने॑ स॒मगृ॑ह्णान्मुखे॒नैकं॑ यन्मुखे॒न स॒मगृ॑ह्ण॒त्तद॑धय॒त्तस्मा॑द्वे
स॒र्वने॑ शुक्र॒वती॑ प्रातःस॒र्वनं॑ च॒ मा॒ध्यन्दि॑नं च॒ तस्मा॑त्तृतीयस॒र्वनं॑
ऋ॒जीष॑म॒भि षु॑ण्वन्ति धी॒तमि॑व॒ हि म॒न्यन्ते॑ (४२)

आ॒शि॒र॒म॒वं न॑यति सशु॒क्र॒त्वायाथो॑ सम्भ॑रत्ये॒वैन॑त्त ५

सोममाह्नियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णाथ्स तिस्रो रात्रीः
 परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति ते देवा
 अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचः
 स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपं कृत्वा
 गन्धर्वेभ्यः (४३)

अपक्रम्यातिष्ठत्तद्रोहितो जन्म ते देवा अब्रुवन्नप
 युष्मदक्रमीन्नास्मानुपावर्तते वि ह्वयामहा इति ब्रह्म गन्धर्वा
 अवदन्नगायं देवाः सा देवान्गायत उपावर्तत तस्माद्गायन्तः स्त्रियः
 कामयन्ते कामुका एनः स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं
 विद्वानपि जन्येषु भवन्ति तेभ्य एव ददत्युत यद्वहुतयाः (४४)

भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः सर्वया क्रीणाति
 तस्मादेकहायना मनुष्या वाचं वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽकाणया-
 ऽश्लोण्याऽसप्तशफया क्रीणाति सर्वयैवैनं क्रीणाति यच्छ्वेतया
 क्रीणीयाद्दुश्कर्मा यजमानः स्याद्यत्कृष्णयानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको
 यजमानः स्याद्यद्विरूपया वात्रघ्नी स्याथ्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो
 जिनीयादरुणया पिङ्गाक्ष्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपः स्वयैवैनं
 देवतया क्रीणाति॥ (४५)

निष्क्रीणीष्व दक्षिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बहुतयाः पिङ्गाक्ष्या दशं च॥——[६]

तद्धिरण्यमभवत्तस्माद्ब्रह्मो हिरण्यं पुनन्ति ब्रह्मवादिनो

वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद॑न॒स्थिके॑न प्र॒जाः प्र॒वीय॑न्तेऽस्थ॒न्वती॑र्जायन्त॒
इति॒ यद्धि॑र॒ण्यं घृ॑तेऽव॒धाय॑ जु॒होति॒ तस्मा॑द॒न॒स्थिके॑न प्र॒जाः
प्र॒ वी॑यन्तेऽस्थ॒न्वती॑र्जायन्त ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॑यं धाम॒ यद् घृ॑तं
तेजो॒ हिर॑ण्यमि॒यं ते शु॒क्र त॒नूरि॑दं वर्च॒ इत्या॑ह स॒तैज॑समे॒वैन॑
स॒त॒नुम् (४६)

क॒रोत्य॑थो॒ सम्भ॑रत्ये॒वैनं॒ यद॑ब॒द्धम॑वद॒ध्याद्गर्भाः॑ प्र॒जानां॑
परा॒पातु॑काः स्युर्ब॒द्धम॑व॒ दधा॑ति॒ गर्भा॑णां धृ॒त्यै नि॑ष्ट॒क्यं ब॑ध्नाति
प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय॒ वाग्वा ए॒षा य॑त्सो॒म॒क्रय॑णी॒ जूर॑सीत्या॒ह यद्धि॑
मन॑सा॒ जव॑ते॒ तद्वा॒चा व॑दति॒ धृ॒ता मन॑सेत्या॒ह मन॑सा॒ हि वा॑ग्धृ॒ता
जु॒ष्टा वि॑ष्णा॒व इत्या॑ह (४७)

य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुर्य॒ज्ञायै॑वैनां॒ जु॒ष्टां करो॑ति॒ तस्या॑स्ते स॒त्यस॑वसः
प्र॒स॒व इत्या॑ह स॒वितृ॑प्र॒सूता॑मे॒व वा॒चम॑व॒ रुन्धे॒ काण्डे॑काण्डे
वै क्रि॒यमा॑णे य॒ज्ञः र॒क्षासि॑ जि॒घास॑न्त्ये॒ष ख॒लु वा
अ॒र॒क्षो॑ह॒तः प॒न्था यो॑ऽग्नेश्च॒ सूर्य॑स्य च॒ सूर्य॑स्य चक्षु॒रारु॑हम॒ग्नेर॑क्षः
क॒नीनि॑का॒मित्या॑ह॒ य ए॒वार॑क्षोह॒तः प॒न्थास्त॑
स॒मारो॑हति (४८)

वाग्वा ए॒षा य॑त्सो॒म॒क्रय॑णी॒ चिद॑सि॒ म॒नासी॑त्या॒ह
शा॒स्त्ये॒वैना॑मे॒तत्तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते॒ चिद॑सीत्या॒ह यद्धि॑
मन॑सा॒ चे॒तय॑ते॒ तद्वा॒चा व॑दति॒ म॒नासी॑त्या॒ह यद्धि॑ मन॑साभि॒गच्छ॑ति॒
तत्क॒रोति॒ धी॒रसी॑त्या॒ह यद्धि॑ मन॑सा॒ ध्याय॑ति॒ तद्वा॒चा (४९)

वदति दक्षिणासीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह
 यज्ञियामेवैनं करोति क्षत्रियासीत्याह क्षत्रिया ह्येषादितिरस्युभयतः शी
 यदेवाऽऽदित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह
 यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको
 यजमानः स्यात् (५०)

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो
 जिनीयान्मित्रस्त्वां पदि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो
 देवानान्तेनैवैनं पदि बध्नाति पूषाध्वनः पात्वित्याहेयं वै
 पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षायेत्याहेन्द्रमेवास्या
 अध्यक्षं करोति (५१)

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति
 सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय
 सोममित्याहेन्द्राय हि सोमं आह्रियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात्पराच्येव
 सोमक्रयणीयाद्ब्रुद्रस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरः (५२)

देवानान्तमेवास्यै परस्ताद्वधात्यावृत्त्यै क्रूरमिव वा एतत्करोति
 यद्ब्रुद्रस्य कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि
 क्रीणीते यः सोमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह रय्येत्याह
 वाचैव विक्रीय पुनरात्मन्वाचं धत्तेऽनुपदासुकास्य वाग्भवति य एवं
 वेद॥ (५३)

सतनुं विष्णुं इत्याह समारोहति ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्करोति कुरो वेद॥—[७]

षट्पदान्यनु नि क्रामति षडहं वाङ्मातिं वदत्युत संवत्सरस्यायने
यावत्येव वाक्तामव रुन्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी
पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः
सप्त छन्दाः स्युभयस्यावरुद्धौ वस्व्यसि रुद्रासीत्याह रूपमेवास्यां
एतन्महिमानम् (५४)

व्याचष्टे बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वत्वित्याह ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे रुद्रो वसुभिरा
चिकेत्वित्याहावृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इत्याह
पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देवयजनमिडायाः पद इत्याहेडाये ह्येतत्पदं
यत्सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहा (५)

इत्याह यदेवास्यै पदाद् घृतमपीड्यत तस्मादेवमाह
यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञं
हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति
न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं
रक्षांसि जिघांसन्ति परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरातय
इत्याह रक्षसामपहत्यै (५६)

इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं

द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
पदं यावत्सूतः सं वपति पशून्नेवाव रुन्धेऽस्मे राय इति सं
वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः (५७)

पशुभ्यो नान्तरेति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
यजमान एव रयिं दधाति तोते राय इति पत्न्या अर्धो वा
एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत्त्वष्टीमती
ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु
दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो
यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिल्लोके पशुमान्थस्याद्यदाहवनीये-
ऽमुष्मिल्लोके पशुमान्थस्यादुभयोरुप वपत्युभयोरेवैनं लोकयोः
पशुमन्तं करोति॥ (५८)

मुहिमानः स्वाहापंहत्या अध्वर्युधीयते चतुर्विंशतिश्च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या (३)
इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं ग्रसितमेवास्य
तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्ग्रसितं निष्विदति तादृगेव तद्यन्न
विचिनुयाद्यथाक्षत्रापन्नं विधावति तादृगेव तत्क्षोधुंकोऽध्वर्युः
स्यात्क्षोधुंको यजमानः सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव
ब्रूयाद्यदीतरम् (५९)

यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी

क्षोर्धुकोऽरुणो ह स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव
 रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव रुन्धे पशवो हि
 तृतीयं सवनं यङ्कामयेतापशुः स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा
 अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्थस्यात् (६०)

इति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै
 पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवत्यपामन्ते क्रीणाति सरंसमेवैनं
 क्रीणात्यमात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो
 ह्यस्य ग्रहोऽनसाच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ यात्यनसा (६१)

अच्छ याति तस्मादनोवाह्यं समे जीवनं यत्र खलु वा
 एतं शीर्ष्णा हरन्ति तस्माच्छीर्षहार्यं गिरौ जीवनमभि त्यं
 देवं संवितारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि
 छन्दांसि सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म वा एषा छन्दसां
 यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्ष्मैवैनं समानानां
 करोत्येकैकयोऽथ्सर्गम् (६२)

मिमीतेऽयांतयाम्नियायातयाम्नियैवैनं मिमीते तस्मान्नानावीर्या
 अङ्गुलयः सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात्समावद्वीर्यो-
 ऽन्याभिरङ्गुलिभिस्तस्मात्सर्वा अनु सं चरति यत्सह सर्वाभिर्मिमीत
 सञ्श्लिष्टा अङ्गुलयो जायेरन्नेकैकयोऽथ्सर्गं मिमीते तस्माद्विभक्ता

जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो
यज्ञमेवाव रुन्धे पञ्च कृत्वस्तूष्णीम् (६३)

दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे
यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्धे यत्तूष्णीं भविष्यद्यद्वै तावानेव
सोमः स्याद्यावन्तं मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि सदस्यानां
प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नह्यति
सर्वदेवत्यं वै (६४)

वासः सर्वाभिरैवेन देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः
प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय त्वेत्यनु
शृन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तं प्राणा न
जहति॥ (६५)

इतरं पशुमान्स्याद्यात्यनसोऽसर्गन्तूष्णीं संवदेवत्यं वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

यत्कलया ते शफेनं ते क्रीणानीति पणेतगोअर्घं सोमं
कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं नाव तिरद्ववा
ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्घमेव सोमं करोति गोअर्घं यजमानं
गोअर्घमध्वर्युन्न गोर्महिमानमव तिरत्यजया क्रीणाति सतपसमेवेन
क्रीणाति हिरण्येन क्रीणाति सशुक्रमेव (६६)

एनं क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवेन क्रीणात्यृषभेण
क्रीणाति सेन्द्रमेवेन क्रीणात्यनुडुहा क्रीणाति वह्निर्वा अनुड्वान्

वहि॑नै॒व वहि॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रीणाति मिथु॑नाभ्या॑ क्रीणाति
 मिथु॑नस्याव॑रुद्धौ वास॑सा क्रीणाति सर्व॑दे॒वत्य॑ वै वासः॒
 सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः क्रीणाति द॒श सं प॑द्यन्ते द॒शाक्ष॑रा
 वि॒राडन्न॑ वि॒राड्विराजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे (६७)

तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्ण॑ इत्या॑ह प॒शुभ्य॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नि
 हु॑त आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्का॑य गच्छ॑ति श्रियं प्र प॒शूना॑प्नोति य ए॒वं वेद॑
 शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ क्रीणा॒मीत्या॑ह यथा॒यजु॑रे॒वैतद्दे॒वा वै येन॑ हि॒रण्येन॑
 सोम॑म॒क्रीण॑न्तद॒भीष॑हा पुन॒राद॑दत् को हि तेज॑सा वि॒क्रेष्य॑त् इति॒
 येन॑ हि॒रण्येन॑ (६८)

सोमं॑ क्रीणी॒यात्तद॑भीषहा पुन॒रा द॑दीत् तेजं॑ ए॒वाऽऽ॒
 त्मन्ध॑त्तेऽस्मे ज्योतिः॑ सोम॒विक्र॑यिणि तम॑ इत्या॑ह ज्योति॑रे॒व
 यज॑माने दधाति॒ तम॑सा सोम॒विक्र॑यिण॑म॒र्पय॑ति यदनु॑पग्रथ्य
 ह॒न्याद॑न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑ सर्पाः॑ स्यु॒रिद॑म॒हः सर्पा॑णां
 द॒न्द॒शूका॑नां ग्री॒वा उप॑ ग्र॒थ्नामी॑त्या॒हाद॑न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑ सर्पा
 भ॑वन्ति॒ तम॑सा सोम॒विक्र॑यिणं वि॒ध्यति॑ स्वानं॑ (६९)

भ्राजे॑त्या॒हैते॒ वा अ॒मुष्मि॑ल्लोके सोम॑म॒रक्ष॑न्तेभ्यो॒
 ऽधि॒ सोम॑मा॒हर॑न् यदे॒तेभ्यः॑ सोम॒क्रय॑णान्ना॒नुदि॑शेद॒क्रीतो॑
 ऽस्य॒ सोमः॑ स्या॒न्नास्यै॑ते॒ऽमुष्मि॑ल्लोके सोमः॑ र॒क्षेयु॑र्यदे॒तेभ्यः॑
 सोम॒क्रय॑णाननुदि॒शति॑ क्री॒तोऽस्य॒ सोमो॑ भवत्ये॒तेऽस्या॒मुष्मि॑ल्लोके

सोमं रक्षन्ति॥ (७०)

सशृक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वान् चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

वारु॒णो वै क्री॒तः सोम॒ उप॑नद्धो मि॒त्रो न॒ एहि॒ सुमि॑त्रधा॒
इत्या॒ह॒ शान्त्या॒ इन्द्र॑स्योरुमा वि॒श दक्षि॑णमित्या॒ह दे॒वा वै
य॑ सोम॒मक्री॑णन्तमिन्द्र॑स्योरौ दक्षि॑ण॒ आसा॑दयन्नेष खलु वा
ए॒तर्हीन्द्रो॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदा॑युषा स्वा॒युषे॑त्या॒ह दे॒वता॑
ए॒वान्वा॒रभ्यो॑त् (७१)

तिष्ठ॒त्युर्व॑न्तरि॒क्षम॑न्विहीत्या॒हान्तरि॑क्षदे॒वत्यो॑ ३ ह्ये॒तर्हि॒ सोमो॑-
ऽदि॒त्याः स॒दोऽस्य॑दि॒त्याः स॒द् आ सी॑देत्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैत॑द्वि वा
ए॒नमे॒तदर्ध॑यति॒ यद्वा॑रुण॑ सन्त॑ मै॒त्रं क॒रोति॑ वा॒रुण्य॑र्चा सा॒दय॑ति
स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयति॒ वास॑सा॒ पर्या॑न॒ह्यति॑ सर्वदे॒वत्यं॑ वै
वा॒सः सर्वा॑भिरे॒व (७२)

ए॒नं दे॒वता॑भिः सम॑र्धयत्यथो रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑ वने॑षु व्य॒न्तरि॑क्षं
तता॑नेत्या॒ह वने॑षु हि व्य॒न्तरि॑क्षं त॒तान॒ वाज॑म॒र्व॒श्चि॒स्वत्या॑ह॒ वाज॑ः
ह्य॒र्व॒श्चसु॑ पयो॑ अ॒घ्निया॑स्वित्या॒ह पयो॑ ह्य॒घ्निया॑सु॒ हृथ्सु॑ क्रतु॒मित्या॑ह
हृथ्सु॑ हि क्रतुं वरु॑णो वि॒श्व॒ग्नि॒मित्या॑ह॒ वरु॑णो हि वि॒श्व॒ग्नि॒न्दि॒वि
सूर्य॑म् (७३)

इत्या॒ह दि॒वि हि सूर्य॑ सोम॒मद्रा॑वित्या॒ह ग्रावा॑णो वा
अ॒द्रय॑स्तेषु वा ए॒ष सोमं॑ दधाति॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदु॑ त्यं

जा॒तवे॑दस॒मिति॑ सौ॒र्यर्चा॑ कृ॒ष्णाजि॑नं प्र॒त्यान॑ह्यति रक्ष॑साम॒पह॑त्या
उ॒स्त्रावे॑तं धू॒रषा॑ह॒वित्या॑ह यथा॒यजु॑रे॒वैत॑त्प्र च्य॑वस्व भुव॒स्पत॑
इत्या॑ह भू॒ताना॑ ५ हि (७४)

ए॒ष प॒तिर्वि॒श्वान्य॑भि धा॒मानि॑त्या॒ह वि॒श्वानि॑ ह्ये ३ षो॒-
ऽभि धा॒मानि॑ प्र॒च्यव॑ते मा त्वा॑ परि॒परी॑ वि॒द॒दित्या॑ह यदे॒वादः
सोम॑मा॒ह्रिय॑माणं गन्ध॒र्वो वि॒श्वार॑वसुः पर्य॑मु॒ष्णात्तस्मा॑दे॒वमा॒हाप॑रि॒मोषा॑
यज॑मानस्य स्व॒स्त्यये॑न्य॒सीत्या॑ह यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑-
ऽन॑व॒छित्यै॑ वरु॒णो वा ए॒ष यज॑मानम॒भ्यैति॑ यत् (७५)

क्री॒तः सोम॑ उप॑न॒द्धो नमो॑ मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्य चक्ष॑स
इत्या॑ह शान्त्या॒ आ सोमं॑ वह॑न्त्य॒ग्निना॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ते तौ स॒म्भवं॑न्तौ
यज॑मानम॒भि सम्भ॑वतः पु॒रा खलु॑ वा॒वैष मे॒धाया॑त्मा॒नमा॑र॒भ्य चर॑ति
यो दी॑क्षि॒तो यद॑ग्री॒षोमी॑यं प॒शुमा॑ल॒भत॑ आ॒त्मनि॑ष्क्रय॑ण ए॒वास्य॑ स
तस्मा॑त्तस्य॒ नाश॑यं पुरु॒षनि॑ष्क्रय॑ण इ॒व ह्यथो॑ ख॒ल्वाहुर॑ग्री॒षोमा॑भ्यां
वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑ यद॑ग्री॒षोमी॑यं प॒शुमा॑ल॒भते॑ वा॒र्त्रघ्न॑ ए॒वास्य॑
स तस्मा॑द्वा॒शय॑ वा॒रुण्य॑र्चा परि॑ चर॒ति स्वयै॑वेन॑ दे॒वत॑या॒ परि॑
चर॑ति॥ (७६)

अ॒न्वा॒रभ्यो॑ऽथ॒र्वाभिरे॒व सूर्य॑ भू॒ताना॑ ५ ह्येति॑ यदा॒हुः स॒प्तवि॑ंशतिश्च॥ [११]

यदु॒भौ दे॒वासुरा॑ मि॒थस्तेषा॑ सु॒वर्गं॑ यद्वा अनी॑शानः पु॒रोह॑विषि॒ तेभ्यः॑ सो॒त्तर॑वेदि॒र्बद्धं॑ दे॒वस्याभि॑ ५

शिरो॑ वा एका॑दश॥ [१२]

यद्भावित्याह देवानां यज्ञो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय परस्तादूर्वाचीन्नवपञ्चाशत्॥59॥ यद्भौ दुह
एवैनाम्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृहीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य
 यथानागतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनृद्धान्भवत्यविमुक्त
 ऽन्योऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तत्यै पत्यन्वारभते पत्नी हि
 पारीणह्यस्येशे पत्नियैवानुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति
 मिथुनं तदथो पत्निया एव (१)

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्भिर्वै राजानुचरैरागच्छति
 सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै सोमस्य
 राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन
 करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन
 करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्यै (२)

एवैतेन करोत्यग्नये त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं
 एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया
 एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो
 यज्ञमेवाव रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्गायत्रिया उभयत
 आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा (३)

अहरत्तस्माद्गायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते
 पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः

पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः पुरोडाशो
भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमैर्न सम्मितास्तेजस्त्रिवृत्तेज
एव यज्ञस्य शीर्षं दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते
त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्वै (४)

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षं दधाति
प्रजापतेर्वा एतानि पक्ष्माणि यदश्ववाला ऐक्ष्वी तिरश्ची
यदाश्ववालः प्रस्तुरो भवत्यैक्ष्वी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः
सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते
देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन कुर्वीतेति ते
कार्ष्ण्यमयान्परिधीन् (५)

अकुर्वत तैर्वै ते रक्षाःस्यपाघ्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो
भवन्ति रक्षसामपहत्यै सःस्पर्शयति रक्षसामनन्ववचाराय
न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाःस्यपहन्त्यूर्ध्वं
समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षाःस्यपहन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यां
मिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो
वदन्ति (६)

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्नय
इति यद्ग्रावग्निं मथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नयं आतिथ्यं क्रियते-
ऽथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्धविरासाद्याग्निं मन्थति

हव्यायैवासन्नायु सर्वा देवता जनयति॥ (७)

प्रिया एव जगत्या आ त्रिवृद्धे परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽ
३ न्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः
सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्ते-
ऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः
स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहे ताभ्यः स
निर्ऋच्छाद्यः (८)

नः प्रथमोऽ ३ न्योन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनत्रिणां
प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमाच्छति यत्तानूनत्र ५ समवद्यति
भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पञ्च
कृत्वोऽव द्यति पञ्चधा हि ते तत्समवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः
पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो
वै (९)

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो
वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति तनूनत्र इत्याह तनुवो हि
ते ताः समवाद्यन्त शाकुरायेत्याह शक्त्यै हि ते ताः
समवाद्यन्त शक्नन्नोजिष्ठयेत्याहौजिष्ठ ५ हि ते तदात्मनः
समवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्ट ५ ह्येतदनाधृष्यं
देवानामोजः (१०)

इत्याह देवानां ह्येतदोजोऽभिषस्तिपा अनभिषस्तेन्यमित्याह
 ह्येतदनभिषस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह
 यथायजुरेवैतद् घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्नन्तिकमिव खलु
 वा अस्यैतच्चरन्ति यत्तानूनप्रेणं प्रचरन्त्यंशुरंशुस्ते देव सोमा
 प्यायतामित्याह यत् (११)

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या
 तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्रं च सोमं
 चा प्याययत्या प्यायय सखीन्थ्सन्या मेधयेत्याहृत्विजो वा अस्य
 सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामंशीय (१२)

इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्यवन्ते
 ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो हि सोम आप्यायित एष्टा
 रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिल्लोके
 प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निं
 प्राविंशन्तस्मादाहुरग्निः सर्वा देवता इति ते (१३)

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र
 विंशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षया पाति प्रजामवान्तरदीक्षया
 सन्तरां मेखलां समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तव्रतो
 भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निर्ह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धौ या
 ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्याह स्वयैवैनद्देवतया व्रतयति सयोनित्वाय

शान्त्यै॥ (१४)

यो वा ओजं आहु यदंशीयेति तैऽग्न एकादश च॥ [२]

तेषामसुराणान्तिस्रः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रज्जताऽथ
हरिणी ता देवा जेतुन्नाशंकुवन्ता उपसदेवाजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चैवं
वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं जयन्तीति त इषुः
समंस्कुर्वताग्निमनीकः सोमः शल्यं विष्णुन्तेजन्तेऽब्रुवन्क
इमामसिष्यतीति (१५)

रुद्र इत्यब्रुवन्नृद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा
अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः पशूनामधिपतिस्ताः
रुद्रोऽवांसृजत्स तिस्रः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत्
यदुपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताञ्जुहुयाद्यदन्
पुरस्ताञ्जुहुयात् (१६)

अन्यन्मुखं कुर्यात्सुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै
पराङ्तिक्रम्य जुहोति परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो
भ्रातृव्यान्प्र णुदते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो
लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः
प्रातरुपसदं उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः सायं रात्रियै
ताभिर्यत्सायं प्रातरुपसदः (१७)

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते याः

प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायं पुरोनुवाक्याः कुर्यादयातयामत्वाय तिस्र
 उपसद उपैति त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति षट्सं
 पद्यन्ते षड्वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोम उपैति द्वादश
 मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम् (१८)

पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्त
 कामयेतास्मिन्मे लोकेऽर्धुकं स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथ
 चतुर एषा वा आराग्रवान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं
 भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतामुष्मिन्मे
 लोकेऽर्धुकं स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै
 पुरोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं भवति॥ (१९)

असिष्यतीति जुहुयात्सायं प्रातरुपसदश्चतुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे षोडश च॥—————[३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसद उपयन्ति तेषां य उन्नयते
 हीयत एव स नोदनेषीति सूत्रीयमिव यो वै स्वार्थेतां यतां श्रान्तो
 हीयत उत स निष्ठ्याय सह वसति तस्मात्सकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत
 दधोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्धे (२०)

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत्तं
 देवा हस्तान्स्रभ्यैच्छन्तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्रामत्सोऽब्रवीत्को
 मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं
 दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै हन्तावोचथा वराहोऽयं

वाममोषः (२१)

सप्तानां गिरीणां पुरस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणां बिभर्ति तं जहि
यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृत्य सप्त गिरीन्भित्त्वा
तमहन्त्यसौऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
यज्ञ एव यज्ञमाहर्द्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यै
वेदित्वमसुराणाम् (२२)

वा इयमग्र आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा
अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम इति यावदियं
सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी
रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त
तद्वेद्यै वेदित्वम् (२३)

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अवमायं
यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्चीं भवति षट्त्रिंशत्प्राची
चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्चीं दशदश सं पद्यन्ते दशाक्षरा
विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्ध उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं
तदप हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति
तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरं बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति
प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं
करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः ॥ (२४)

रुन्धे वाममोषो वेदित्वमसुराणां वेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश
साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र
एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम
क्रियते वृत्सस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपैत्यथ
द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै (२५)

क्षुरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यानुदते
प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे
स्तनान्ब्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं
तपस्यः सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्यवागू राजन्यस्य
व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर इव (२६)

राजन्यो वज्रस्य रूपः समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य
रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः
पय आत्मन्धत्तेऽथो पयसा वै गर्भा वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष
यद्दीक्षितो यदस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति त्रिव्रतो वै
मनुरासीद्विव्रता असुरा एकव्रताः (२७)

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोर्व्रतमासीत्पाकयज्ञस्य
रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं
ततस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्तेऽभवन्सुवर्गं
लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्यतो

वा अत्रेन भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै
भवत्यात्मना (२८)

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यद्दीक्षितो
योनिर्दीक्षितविमितं यद्दीक्षितो दीक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः
स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायैष वै
व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यद्दीक्षितः प्रवसेत्स एनमीश्वरो-
ऽनूत्थाय हन्तोर्न प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दक्षिणतः शय एतद्वै
यजमानस्यायतनं स्व एवायतने शयेऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता
एव यज्ञमभ्यावृत्य शये॥ (२९)

एतद्वै कूर इवैकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥ [५]

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो
नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं यस्य होता
प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो
नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तं
पन्थां वाधिस्पर्शयेत्कर्तुं वा यावन्नानसे यातवै (३०)

न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं
नैनम्भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै
देवयजनादङ्गिरसः पशूनंसृजन्तान्तरा संदोहविधाने उन्नतं
स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनं पशुमानेव भवति त्र्युन्नते
देवयजने याजयेत्सुवर्गकामत्र्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं

लो॒कमा॑यन्नन्तरा॒हव॑नीयं च ह॒विर्धानं॑ च (३१)

उ॒न्नत॑ꣳ स्या॑दन्तरा॒ ह॒विर्धानं॑ च॒ सद॑श्चान्तरा॒ सद॑श्च
गा॒र्हप॑त्यं चै॒तद्वै त्र्यु॑न्नतं दे॒वय॑जनꣳ सु॒वर्गमे॒व लो॒कमे॑ति
प्रति॑ष्ठिते दे॒वय॑जने याजयेत्प्रति॑ष्ठाका॒ममे॒तद्वै प्रति॑ष्ठितं दे॒वय॑जनं
यत्सर्व॑तः स॒मं प्र॒त्येव ति॑ष्ठति॒ यत्रा॒न्याअ॒न्या ओष॑धयो॒ व्यति॑षक्ताः
स्यु॒स्तद्या॑जयेत्प॒शुका॑ममे॒तद्वै प॑शूनाꣳ रू॒पꣳ रू॒पेणै॒वास्मै॑
प॒शून् (३२)

अ॒व रु॒न्धे प॑शुमा॒ने॒व भ॑वति॒ नि॒र्ऋ॒तिगृ॑हीते दे॒वय॑जने
याजये॑द्यं का॒मये॑त् नि॒र्ऋ॒त्यास्य॑ य॒ज्ञं ग्रा॑हयेयमित्ये॒तद्वै
नि॒र्ऋ॒तिगृ॑हीतं दे॒वय॑जनं यत्सदृ॑श्यै॒ सत्या॑ ऋ॒क्षन्नि॒र्ऋ॒त्यैवा॑स्य
य॒ज्ञं ग्रा॑हयति॒ व्यावृ॑त्ते दे॒वय॑जने याजये॑द्यावृ॒त्कामं॑ यं पा॒त्रे वा
तल्पे॑ वा मी॒माꣳसे॒रन्प्रा॒चीन॑मा॒हव॑नीया॒त्प्रव॑णꣳ स्या॑त्प्रती॒चीनं॑
गा॒र्हप॑त्यादे॒तद्वै व्यावृ॑त्तं दे॒वय॑जनं वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येणा॒ वर्त॑ते
नैनं॑ पा॒त्रे न तल्पे॑ मी॒माꣳसन्ते का॒र्ये दे॒वय॑जने याजये॑द्भूति॒कामं॑
का॒र्यो वै पु॑रुषो॒ भव॑त्ये॒व॥ (३३)

यात॒वै ह॒विर्धानं॑च॒ प॑शू॒न्याप्मना॑ऽष्टादंश॒ च॥ [६]

तेभ्य॑ उत्तरवे॒दिः सि॒ꣳही रू॒पं कृ॒त्वोभ॑यानन्तरा॒प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्ते
दे॒वा अ॑मन्यन्त॒ यत॑रान् वा इ॒यमु॑पाव॒त्स्यति॑ त इ॒दं भ॑विष्य॒न्तीति॑
तामु॑पा॒मन्न॑यन्त॒ साब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै सर्वा॑न्मया॒ कामा॑न्व्य॒श्जव॑थ पूर्वा॑

तु माऽग्नेराहुतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वामग्नेर्व्याधारयन्ति
वारैवृतः ह्यस्यै शम्यया परि मिमीते (३४)

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमव रुन्धे वित्तायनी
मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तित्तायनी मेऽसीत्याह तित्कान्
ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवतान्मा
व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्निर्नभो नाम (३५)

अग्ने अङ्गिर इति त्रिहंरति य एवेषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव
रुन्धे तूष्णीं चतुर्थः हंरत्यनिरुक्तमेवाव रुन्धे सिंहीरसि
महिषीरसीत्याह सिंहीरह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु
प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजया पशुभिः
प्रथयति ध्रुवा (३६)

असीति सः हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः
शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः
पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवेनां प्रोक्षति देवाः श्वेदुत्तरवेदिरुपाववर्तीह
वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो
वसुभिः पुरस्तादप (३७)

अनुदत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रेः
पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य
एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत् इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः

प्रायच्छुत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत
तदक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत्तेन शमयति यं
द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (३८)

मिमीते नाम ध्रुवाऽपं शुचा त्रीणि च॥ [७]

सोत्तरवेदिरब्रवीत्सर्वान्मया कामान्व्यंश्जवथेति ते
देवा अकामयन्तासुरान्भ्रातृव्यानभि भवेमेति तैऽजुहवुः
सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्भ्रातृव्यानभ्यभवन्ते-
ऽसुरान्भ्रातृव्यानभिभूयाकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः
सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां
वित्त्वा (३९)

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि
रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून्विन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽ
कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः
स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त
देवता आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या वह
देवान्देवयते (४०)

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्पञ्च कृत्वो
व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धेऽक्षण्या
व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै
भूतेभ्यस्त्वेति सुचमुद्गृह्णाति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाङ्गधेयन्तानेव

तेन प्रीणाति पौतुद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम् (४१)

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्ते
देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निरविभेदित्थं वाव स्य
आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववसत्तां पूतुद्रौ
यामोषधीषु तां सुगन्धितेजने यां पशुषु तां पेतवस्यान्तरा शृङ्गे
तं देवताः प्रैषमैच्छन्तमन्वविन्दन्तमब्रुवन् (४२)

उप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव
गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणां भागधेयमसदिति
तस्माद्यद् गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्भागधेयं
तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वे भ्रातरः
प्रामैषतास्थानि शातया इति स यानि (४३)

अस्थान्यशातयत तत्पूतुद्रभवद्यन्मांसमुपमृतं तद्गुल्गुलु
यदेतान्धसम्भारान्धसम्भरत्यग्निमेव तथ्सम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्नेर
यथ्सम्भारा अथो खल्व्वाहुरेते वावैनं ते भ्रातरः परि शेरे यत्पौतुद्रवाः
परिध्य इति॥ (४४)

वित्वा देवयत एषामब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

बद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्ये एवैनं
करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धाने प्र वर्तयति सवितृप्रसूत
एवैनं प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स

यदु॒त्स॒र्जे॒द्यज॑मानस्य गृ॒हान॒भ्यु॒त्स॒र्जे॒त्सु॒वाग्दे॑व॒ दुर्या॑ः॒ आ व॒देत्या॑ह
गृ॒हा वै दुर्या॑ः शान्त्यै॒ पत्नी॑ (४५)

उपा॑नक्ति॒ पत्नी॒ हि सर्व॑स्य मि॒त्रं मि॒त्र॒त्वाय॒ यद्वै पत्नी॑
य॒ज्ञस्य॑ क॒रोति॑ मि॒थुनं॑ तदथो॒ पत्न्या॑ ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भो-
ऽन॑वच्छि॒त्यै वर्त्मना॑ वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञः रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति
वैष्ण॒वीभ्या॑मृ॒ग्भ्यां वर्त्मनो॑र्जुहोति य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञादे॑व रक्षा॑स्यपं
हन्ति॒ यद॑ध्व॒र्युर॑न॒ग्नावाहु॑तिञ्जुह्याद॒न्योऽध्व॑र्युः स्या॒द्रक्षा॑सि य॒ज्ञः
ह॑न्युः (४६)

हि॒र॑ण्यमुपा॒स्य जु॑होत्यग्नि॒वत्ये॒व जु॑होति॒ नान्यो॑ऽध्व॒र्युर्भव॑ति
न य॒ज्ञः रक्षा॑सि घ्नन्ति॒ प्राची॒ प्रेतं॑मध्व॒रं क॒ल्पय॑न्ती॒ इत्या॑ह
सुव॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयत्यत्र॒ रमे॑थां॒ वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या इत्या॑ह॒ वर्ष्म॑
ह्येतत्पृ॑थि॒व्या यद्वै॑वय॒जन॑ः॒ शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ यद्ध॑वि॒धानं॑न्दि॒वो
वा॑ विष्णवु॒त वा॑ पृथि॒व्याः (४७)

इत्या॒शीर्ष॑दय॒र्चा दक्षि॑णस्य हवि॒र्धान॑स्य मे॒थीं नि ह॑न्ति
शी॒र्ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽव॒ रुन्धे॑ द॒ण्डो वा
औ॒पर॑स्तृतीय॑स्य हवि॒र्धान॑स्य वष॒ट्कारे॑णाक्ष॒मच्छि॑नद्यत्तृतीयं
छ॒दिर्ह॑वि॒र्धान॑योरुदाह्रियते॒ तृतीय॑स्य हवि॒र्धान॑स्याव॒रुद्धौ॑ शिरो॒ वा
ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ यद्ध॑वि॒धानं॑ विष्णो॑ र॒राट॑मसि॒ विष्णोः॑ पृ॒ष्ठम॒सीत्या॑ह
तस्मा॑देताव॒द्धा शिरो॑ विष्णू॒तं विष्णोः॑ स्यूर॑सि॒ विष्णो॑र्ध्रुवम॒सीत्या॑ह

वैष्ण॒वः॑ हि दे॒वता॑या ह॒विर्धानं॑ यं प्रथ॒मं ग्रन्थिं॑ ग्रंथी॒याद्यत्तं॑ न
वि॒स्र॒स्ये॒दमे॒हेना॒ध्वर्युः॑ प्र मी॒येत् तस्मा॒त्स वि॒स्रस्यः॑॥ (४८)

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्यूतं विष्णोः षड्विंशतिश्च॥ [९]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्य॒भि॒मा द॑त्ते प्र॒सू॒त्या
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑ अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्तां॑ पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्यामि॒त्याह॑ यत्यै॒ वज्रं॑ इ॒व वा ए॒षा यद॒भिर॒भिर॑सि
ना॒रि॒रसी॑त्याह॒ शान्त्यै॑ काण्डे॑काण्डे॒ वै क्रि॒यमा॑णे य॒ज्ञः रक्षा॑सि
जिघा॑सन्ति॒ परि॑लिखित॒ः रक्षः॑ परि॑लिखिता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह
रक्ष॑साम॒पह॑त्यै (४९)

इ॒दम॑हः॒ रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृ॒न्तामि॒ योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं
च॒ वयं॑ द्विष्म॒ इत्या॑ह॒ द्वौ वा॒व पुरु॑षौ॒ यं चै॒व द्वेष्टि॑ यश्चैनं॑
द्वेष्टि॑ तयो॒रे॒वानन्तरा॑यं ग्री॒वाः कृ॒न्तति॑ दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ त्वा
पृथि॒व्यै त्वे॒त्याहै॒भ्य ए॒वैना॑ल्लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति॒ प॒रस्ता॑र्वा॒चीं प्रोक्ष॑ति॒
तस्मा॑त् (५०)

प॒रस्ता॑र्वा॒चीं मनु॑ष्या॒ ऊर्ज॑मु॒प जी॒वन्ति॑ क्रू॒रमि॒व वा
ए॒तत्क॑रोति॒ यत्खन॑त्य॒पोऽव॑ नयति॒ शान्त्यै॑ य॒वम॑ती॒रव॑ नयत्यू॒र्ग्वै
य॒व ऊ॒र्गुदु॑म्ब॒र ऊ॒र्जैवो॒र्जः॑ स॒मर्ध॑यति॒ यज॑मानेन॒ सम्मि॒तौदु॑म्बरी
भव॑ति॒ यावा॑ने॒व यज॑मान॒स्ताव॑तीमे॒वास्मि॒न्नूर्जं॑ दधाति॒ पितृ॑णाः
स॒दन॑म॒सीति॑ ब॒र्हिर॑व॒ स्तृणा॑ति॒ पितृ॑दे॒वत्य॑म् (५१)

ह्येतद्यन्निखातं यद्वर्हरिवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्या
 निखाता स्याद्वर्हरिवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनं मिनोत्यथो
 स्वारुहमेवैनङ्करोत्युदिवः स्तभानान्तरिक्षं पृणेत्याहैषां लोकानां
 विधृत्यै द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो हं स्म वै
 मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैव (५२)

एनां मिनोति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतद्
 घृतेन द्यावापृथिवी आ पृणेत्यामित्यौदुम्बर्यां जुहोति द्यावापृथिवी
 एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसा-
 ऽनक्त्यैन्द्रमसीति छुदिरधि नि दधात्यैन्द्रं हि देवतया सदा
 विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यथ्सदो
 नवच्छदि (५३)

तेजस्कामस्य मिनुयात्रिवृता स्तोमेन सम्मितन्तेजस्त्रिवृतेजस्यैव
 भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
 त्रिष्टुगिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो
 वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजा-
 पतिः प्रजापतेरास्या एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः
 स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सद ऊर्गुदुम्बरो मध्यत
 औदुम्बरीं मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात् (५४)

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि
 छदींषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति

यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरो-
 ऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि
 त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य
 ध्रुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया सदो यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं
 न विस्रः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः॥ (५)

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवच्छदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥ [१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धानं
 खायन्ते तस्माच्छीर्षन्प्राणा अधस्तात्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः
 प्राणा रक्षोहणो वलगुहणो वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा
 हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु
 वलगात्र्यखनन्तान्बाहुमात्रेऽन्विन्दन्तस्माद्बाहुमात्राः खायन्त
 इदमहं तं वलगमुद्वपामि (५६)

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव
 पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवास्मै तौ वलगं
 निखनन्तस्तमेवोद्वपति सं तृणति तस्मात्सन्तृण्णा अन्तरतः प्राणा
 न सम्भिनति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादाद्रा
 अन्तरतः प्राणा यवमतीरव नयति (५७)

ऊर्ग्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति बर्हिरव
 स्तृणाति तस्माल्लोमशा अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याघारयति तेजो

वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति हनू वा एते
यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणन्त्यसन्तृण्णे हि हनू अथो खलु
दीर्घसोमे सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानम् (५८)

प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता
मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदो यदा खलु वै जिह्वया
दध्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति
तस्माद्धविर्धाने चर्मन्नाधि ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः
पूरेत्य सदसि भक्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेद दुह
एवैनमियं वै विराट्स्यै त्वक्कर्मोधोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो
वत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेद दुह एवैनम् (५९)

वृषामि यवंमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविंशतिश्च॥ [११]

चात्वालाध्मुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या इषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः पशुमालभ्य
मेदसा सुचावेकादश॥ [१२] चात्वालाद्देवानुपैति मुञ्चति प्रह्वियमाणाय पर्यग्नि पशुमालभ्य चतुष्पादो
द्विषष्टिः॥ 62॥ चात्वालात्पशुं दधाति॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

चात्वा॑ला॒द्धिष्णि॑यानुप॑ वपति॒ योनि॑र्वै य॒ज्ञस्य॑ चात्वा॑लं य॒ज्ञस्य॑
सयो॑नि॒त्वाय॑ दे॒वा वै य॒ज्ञं परा॑जयन्त॒ तमा॑ग्री॒ध्रात्पुन॑रपा॒जयन्ते॒तद्वै
य॒ज्ञस्याप॑राजितं॒ यदा॑ग्री॒ध्रं यदा॑ग्री॒ध्राद्धिष्णि॑यान् वि॒हर॑ति॒ यदे॒व
य॒ज्ञस्याप॑राजितं॒ तत॑ ए॒वैनं॑ पुन॑स्तनुते॒ परा॑जित्ये॒व खलु॑ वा ए॒ते
य॑न्ति॒ ये ब॑हिष्पवमा॒नः सर्प॑न्ति बहिष्पवमा॒ने स्तु॑ते (१)

आ॒हाग्री॑द॒ग्रीन् वि॒ ह॒र ब॒र्हिः स्तृ॑णाहि॒ पुरो॑डाशा॒ः अलं॑
कुर्वि॑ति॒ य॒ज्ञमे॒वाप॑जित्य॒ पुन॑स्तन्वा॒ना य॒न्त्यङ्गा॑रैर्द्वे॒ सव॑ने॒ वि
ह॑रति॒ श॒लाका॑भिस्तृतीयः॑ सशुक्र॒त्वायाथो॑ सम्भ॒रत्ये॒वैन॑द्धिष्णि॒या
वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोम॑म॒रक्ष॑न्तेभ्योऽधि॒ सोम॑मा॒हर॑न्तम॒न्ववा॒यन्तं
पर्य॑विशन्॒ य ए॒वं वेद॑ वि॒न्दते॑ (२)

परि॒वेष्टा॑रन्ते सोम॑पी॒थेन॒ व्यार्ध्य॑न्त॒ ते दे॒वेषु॑ सोम॑पी॒थमैच्छ॑न्त॒
तां दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्देद्वे॒ नाम॑नी॒ कुरु॑ध्व॒मथ॒ प्र वा॒प्स्यथ॒ न वेत्य॑ग्नयो॒
वा अथ॑ धिष्णि॒यास्तस्मा॑द्दि॒नामा॑ ब्राह्म॒णोऽर्धु॑क॒स्तेषां॑ ये नेदि॑ष्ठं
पर्य॑विशन्ते॒ सोम॑पी॒थं प्राप्नु॑वन्नाह॒वनी॑यं आ॒ग्रीधी॑यो॒ होत्री॑यो॒
मार्जा॑लीय॒स्तस्मा॑त्तेषु॑ जुह्वत्यति॒हाय॒ वर्ष॑द्गरोति॒ वि हि॑ (३)

ए॒ते सोम॑पी॒थेना॒र्ध्यन्त॑ दे॒वा वै याः प्राची॑राहु॒तीर॑जुहवुर्ये

पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये
 पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते
 प्रत्यङ्मुसीनो धिष्णिष्यान्व्याघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो
 भ्रातृव्याम्न्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः (४)

जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्णिष्या यदध्वर्युः प्रत्यङ्मिष्णिष्यानतिसर्पे
 कर्षेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै
 नाभ्यै प्राणोऽवाङ्मनो यदध्वर्युः प्रत्यङ्मोतारमतिसर्पेदपाने
 प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुप गायेद्वाग्वीर्यो वा
 अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायैदुद्गात्रे (५)

वाचः सम्प्र यच्छेदुपदासुकास्य वाखस्याद्ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 नासऽस्थिते सोमोऽध्वर्युः प्रत्यङ्खसदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि
 होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा यामं वायामं वानु
 ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्त्सं
 कर्षति न्यन्ये धिष्णिष्या उप्यन्ते नान्ये यान्निवपति तेन तान्प्रीणाति
 यान्न निवपति यदनुदिशति तेन तान्॥ (६)

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्गात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥ [१]

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि
 द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या
 आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं यतो
 रक्षाऽस्यजिघांसन्ते सोमेन राज्ञा रक्षाऽस्यपहत्यासुमात्मानं
 कृत्वा सुवर्गं लोकमायत्रक्षंसामनुपलाभायात्तः सोमो भवत्यर्थः (७)

वैसर्जनानि जुहोति रक्षंसामपहत्यै त्वं सोम तनूकृद्ध्य
 इत्याह तनूकृद्ध्येष द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि
 रक्षाऽस्युरु यन्तासि वरूथमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह
 जुषाणो अमुराज्यस्य वेत्वित्याहासुमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं
 लोकं गमयति रक्षंसामनुपलाभाया सोमं ददते (८)

आ ग्राव्ण आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्नीमा
 नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं
 लोकमेति नयंवत्यर्चाग्रीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै
 ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्रीध्र उप वासयति वि ह्येनं
 तैर्गृह्णते यत्सहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयां (९)

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ
 सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष
 वो देव सवितुः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र
 यच्छत्येतत्त्वं सोम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो ह्येष सन् (१०)

देवानुपैतीदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ३ ह्येष
 सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्सह

प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहेमं लोकमुपावर्तते
नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह
स्वधाकारो हि (११)

पितृणामिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव
निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद
यद्वसीयान्ध्रस्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो वै सोमस्य
राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्ग्राव्ण आग्नीध्र उपवासयति नैनं
मलिमुसेना विन्दति॥ (१२)

अथ ददते स्वया सन्ध्वंधाकारो हि विन्दति॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः
स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानगां नान्यानुपांगामित्याहाति
ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैरित्याहार्वाग्येनं
परैर्विन्दति परोवरैस्तं त्वा जुषे (१३)

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा
सविता मध्वान्क्वित्याह तेजसैवैनमनत्तयोषधे त्रायस्वैनं स्वधिते
मैनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै स्वधितेर्वृक्षस्य
बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः
परापतेत्तमप्या हरेत्सतैजसम् (१४)

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपान्प्रयतो बिभ्यति दिवमग्रेण

मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हि सीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः
 शमयति वनस्पते शतबल्शो वि रोहेत्याब्रश्चने जुहोति
 तस्मादाब्रश्चनाद्दृक्षाणां भूयांस उत्तिष्ठन्ति सहस्रबल्शा वि वयं
 रुहेमेत्याहाऽऽशिषमेवेतामा शास्तेऽनक्षसङ्गम् (१५)

वृश्चेद्यदक्षसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुकं
 स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै
 वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः
 स्यादित्यपूर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्यो-
 ऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपूर्णं तस्मै
 बहुशाखं वृश्चेदेष वै (१६)

वनस्पतीनां पशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं
 वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः सुमे
 भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं वृश्चेत्स
 हि मेधमभ्युपनतः पश्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनुमुत्तरो यज्ञो
 नमेदिति पश्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ उपैनुमुत्तरो यज्ञः (१७)

नुमति षडरलिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति
 तिष्ठति सप्तारलिं पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी
 पशून्वाव रुन्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन सम्मितं
 तेजस्त्रिवृत्तेजस्यैव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा
 त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशारलिम्भ्रातृव्यवतः

पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूतैः सप्तदशारत्निं प्रजाकामस्य सप्तदशः
 प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरत्निं प्रतिष्ठाकामस्यैक-
 विंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री
 तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन
 सम्मितः॥ (१८)

जुषे सतेजसमनक्षसङ्गं बहुशाखं वृक्षेदेप वै यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञ आस्या एकान्नविंशतिश्च॥ [३]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः
 प्रोक्षति परांश्च प्रोक्षति पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा
 एतत्करोति यत्खनन्त्यपोव नयति शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्ग्वै यवो
 यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं
 दधाति (१९)

पितृणां सदनमसीति बर्हिरव स्तृणाति पितृदेवत्य १५
 ह्येतद्यन्निखातं यद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यो निखातः
 स्याद्वर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनंमिनोति यूपशकुलमवांस्यति
 सतेजसमेवैनंमिनोति देवस्त्वा सविता मध्वान्कित्याह
 तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति चषालं प्रति (२०)

मुञ्चति तस्माच्छीर्षत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति
 तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मिता यदग्निष्ठा-
 मश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसान्त्यान्तमनक्त्यान्तमेव यजमानं

तेज॑सान॒क्ति॒ सर्व॑तः॒ परि॑ मृ॒श॒त्य॒परि॑वर्गमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधा॒त्युद्वि॑वः
स्त॒भाना॑न्तरि॒क्षं पृ॒णे॒त्याहै॑षां लो॒कानां॑ वि॒धृत्यै॑ वैष्ण॒व्यर्चा॑ (२१)

क॒ल्प॒यति॑ वैष्ण॒वो वै दे॒वत॑या॒ यूपः॑ स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या कल्पयति॒
द्वाभ्यां॑ कल्पयति॒ द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑ यं का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं
दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ व्य॑र्धये॒यमित्य॑ग्नि॒ष्ठां तस्या॑श्रि॒माह॑व॒नीया॑दि॒त्थं
वे॒त्थं वा॒ति॒ नाव॑ये॒त्तेज॑सै॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ व्य॑र्धयति॒ यं
का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ सम॑र्धये॒यमिति॑ (२२)

अ॒ग्नि॒ष्ठां तस्या॑श्रि॒माह॑व॒नीये॑न॒ सम्मि॑नुया॒त्तेज॑सै॒वैनं॑
दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॒ सम॑र्धयति॒ ब्र॒ह्म॒वनिं॑ त्वा क्षत्र॒वनि॑मित्या॒ह
यथा॑य॒जुरे॒वैत॑त्परि॒ व्य॑यत्यू॒र्ग्वै र॑श॒ना यज॑मानेन॒ यूपः॑ सम्मि॑तो
यज॑मानमे॒वोर्जा॑ सम॑र्धयति॒ नाभि॑द॒घ्ने परि॑ व्य॑यति॒ नाभि॑द॒घ्न
ए॒वास्मा॑ ऊ॒र्जं द॑धाति॒ तस्मा॑न्नाभि॒द॒घ्न ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते॒ यं
का॒मये॑तो॒र्जेन॑म् (२३)

व्य॑र्धये॒यमित्यू॒र्ध्वा वा॒ तस्या॑वा॒चीं वा॒वो॒हेदू॒र्जे॒वैनं॑ व्य॑र्धयति॒ यदि॑
का॒मये॑त॒ वर॑ष्पु॒कः पु॒र्जन्यः॑ स्या॒दित्य॑वा॒चीम॒वो॒हेद्वृ॒ष्टिमे॒व नि य॑च्छति॒
यदि॑ का॒मये॑ता॒वर॑ष्पु॒कः स्या॒दित्यू॒र्ध्वा मु॒दू॒हेद्वृ॒ष्टिमे॒वोद्य॑च्छति॒ पितॄ॑णां
नि॒खा॒तं म॒नु॒ष्या॑णामू॒र्ध्वं नि॒खा॒ता॒दा र॑श॒नाया॑ ओष॑धीना॒ रश॑ना
वि॒श्वेषा॑म् (२४)

दे॒वाना॑मू॒र्ध्वं र॑श॒नाया॑ आ च॒षाला॑दिन्द्र॒स्य च॒षाल॑ः

साध्यानामतिरिक्तः५ स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपं मिनोति
सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्त-
ऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं
लोकमायन्तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम् (२५)

यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति
पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातः५ हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं
कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो
नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा
एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निं मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् (२६)

यूपस्य यद्धूर्ध्वं चषालात्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति
देवा वै सऽस्थिते सोमे प्र सुचोहरन्प्र यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं
वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरः५ सुचान्निष्क्रयणमपश्यन्ध्वरुं
यूपस्य सऽस्थिते सोमे प्र प्रस्तरः५ हरति जुहोति
स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ (२७)

दधाति प्रत्यृचा समर्धयेयमित्यूर्जेन विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिँल्लोक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषतै-
ऽग्निमेवाग्नये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालम्भ्यमविन्दन्ततो वा इमाः
प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय
रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थेद्रुद्राय

यजमानम् (२८)

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता
हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवासन्नाय
सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थ्यस्तन्नेवालब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जनि
वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ (२९)

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं
दधाथामित्याह वृषणं ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु
प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनं प्र जनयत्यग्नये मन्थ्यमानायानु
ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनं मन्थति जातायानु
ब्रूहि (३०)

प्रह्रियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे
समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं
छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निं मथित्वा प्र हरति तौ
सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह
शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन
जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो
तेजसा॥ (३१)

यजमानमाह वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥ [५]

इषे त्वेति बरहिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत

उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुरित्याह
दैवीरह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज इत्याहर्त्विजो वै
वह्य उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीति (३२)

आह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे हव्या
ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्टर्वसुं रण्वेत्याह त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति रेवती रमध्वमित्याह
पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव
इति (३३)

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि
देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा
देवहविः पाशेना रभ इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवैनमृतेना
रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै
धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अद्ध्यः (३४)

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाद्ध्यो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति
यत्पशुरपां पेरुरसीत्याहैष ह्यपां पाता यो मेधायारभ्यते स्वात्तं
चिथ्सदेवः हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह स्वदयत्येवैनमुपरिष्टात्प्रो
मेध्यं करोति पाययत्यन्तरत एवैनं मेध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति
सर्वत एवैनं मेध्यं करोति॥ (३५)

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यंभवन्नग्रये समिध्यमानायानु
 ब्रूहीत्याहु भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदश सामिधेनीरन्वाहु सप्तदशः
 प्रजापतिः प्रजापतेरात्यै सप्तदशान्वाहु द्वादश मासाः पञ्चर्तवः स
 संवत्सरः संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै
 सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम् (३६)

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति
 यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्त देवास्तूष्णीं होमेनावृज्जत
 यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञं वृद्धे परिधीन्त्सम्मांष्टि
 पुनात्येवैनात्रिस्त्रिः सम्मांष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षंसामपहत्यै
 द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश (३७)

मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा
 उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य
 यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीर्षत एव यज्ञस्य
 यजमानः सर्वा देवता अव रुन्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार
 आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुं समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य (३८)

शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुना गच्छतामित्याहु
 वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं यजत्रैरङ्गानि सं
 यज्ञपतिराशिषेत्याहु यज्ञपतिमेवास्याऽऽशिषं गमयति विश्वरूपो
 वै त्वाष्ट्र उपरिष्ठात्पशुमभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठात्पशोर्नाव द्यन्ति

यदुपरिष्ठात्पशुः समनक्ति मेध्यमेव (३९)

ए॒नं क॒रोत्यृ॒त्विजो॑ वृणीते छन्दाँ॑स्येव वृणीते स॒प्त वृणीते
स॒प्त ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒प्तार॒ण्याः स॒प्त छन्दाँ॑स्युभयस्यावरुद्ध्या
एका॑दश प्रया॒जान् य॑जति दश॒ वै प॒शोः प्रा॒णा आ॒त्मैका॑दशो
यावा॑नेव प॒शुस्तं प्र॑ यजति व॒षामे॒कः परि॑ शय आ॒त्मैवा॒त्मानं॑
परि॑ शये वज्रो॒ वै स्व॒धिति॑र्वज्रो॒ यूप॑शक॒लो घृ॒तं खलु॒ वै दे॒वा
वज्रं॑ कृत्वा सोम॑मघ्नन्धृतेना॒क्तौ प॒शं त्रा॑येथा॒मित्या॑ह वज्रे॑णै॒वैनं॑ वशं
कृत्वा ल॑भते॥ (४०)

आधारं पद्यन्ते द्वादशात्मन्नेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥ [७]

पर्य॑ग्नि करोति सर्व॑हुतमे॒वैनं॑ करोत्यस्क॑न्दायास्क॑न्नः॒ हि
तद्य॑द्धुतस्य॒ स्कन्द॑ति॒ त्रिः पर्य॑ग्नि करोति त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञो-
ऽथो॑ रक्ष॑सामप॑हत्यै ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्त्यन्वा॒रभ्यः॑ प॒शू (३)
नान्वा॒रभ्या॑ (३) इति॑ मृत्यवे॒ वा ए॒ष नी॑यते यत्प॒शुस्तं॑ यदन्वा॒रभेत॑
प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्या॒दथो॑ खल्वा॒हुः सुव॑र्गाय॒ वा ए॒ष लो॒काय॑
नीयते॒ यत् (४१)

प॒शुरिति॑ यन्नान्वा॒रभेत॑ सुव॑र्गाल्लो॒काद्यज॑मानो हीयेत
वपा॒श्रप॑णीभ्यामन्वा॒रभते॑ तन्नेवा॒न्वा॒रभ्यं॑ नेवान॑न्वा॒रभ्यमु॒प प्रेष्य॑
होत॑रह॒व्या दे॒वेभ्य॑ इत्या॑हेषितः॒ हि कर्म॑ क्रियते रेव॑तीर्य॒ज्ञप॑तिं
प्रि॒यधा॑ वि॒शते॑त्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतद॑ग्निना॒ पुरस्ता॑देति॒ रक्ष॑सामप॑हत्यै

पृथिव्याः सम्पृचः पाहीति बर्हिः (४२)

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्वर्हिषि स्कन्दत्यथो
बर्हिषदमेवैनं करोति पराडा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात्पशुभ्य
एव तन्नि हुत आत्मनो नोत्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशूनां प्रोति
य एवं वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त
आतानेत्याहादित्यस्य वै रश्मयः (४३)

आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनुर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो
वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्त्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव
इत्याह यथायजुरेवैतत्॥ (४४)

लोकाय नीयते यद्वर्ही रश्मयः सप्तत्रिंशच्च॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त आ प्यायतां
प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवास्य शुचं शमयति
सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक्लं विंशति शमहोभ्यामिति नि
नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वेन
स्वर्धिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वर्धितिः (४५)

शान्त्यै पार्श्वत आच्छति मध्यतो हि मनुष्या आच्छन्ति
तिरश्चीनमा च्छत्यनूचीनं हि मनुष्या आच्छन्ति व्यावृत्त्यै
रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बर्हिरत्कापास्यत्यस्त्रैव रक्षांसि

निरवदयत इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (४६)

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधमं तमो नयतीषे त्वेति
वपामुत्खिदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्धाद्रुद्रोऽस्य
पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्धादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न
धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामित्याह द्यावापृथिवी एव
रसेनानुक्त्यर्छिन्नः (४७)

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्कूरमिव वा एतत्करोति
यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्चवते यः पशुं मृत्यवै नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी
पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति
रक्षसामपहत्या अथो देवता एव हव्येन (४८)

अन्वेति नान्तममङ्गारमतिं हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्देवता
अतिं मन्येत वायो वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका
अवं पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां यद्वपाग्रमोषधीनां बरुहिरग्रेणैवाग्रं
समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः
प्रेष्येत्याह (४९)

यज्ञस्य समिष्ट्यै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यमात्मा
वपा पृषदाज्यमभिघार्य वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ

दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मरुतं गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै
मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र
हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ॥ (५०)

स्वधितिश्चेवाच्छिन्नो हव्येनेप्येत्याहु पदत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुमालभ्य पुरोडाशं निर्वपति समेधमेवैनमा लभते वपयां
प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ग्वै पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनां मध्यतो
दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः
पृच्छति शृतं हवीः (३) शमितुरिति त्रिषत्या हि देवा योऽशृतं
शृतमाहु स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पशूनाम् (५१)

यत्पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि
समेति यत्पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ
दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या
नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधं प्राक्षारयन्त्स
प्रक्षौऽभवत्तत्प्रक्षस्यं प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबर्हिर्भवति
समेधस्यैव (५२)

पशोरवं द्यति पशुं वै ह्रियमाणं रक्षांस्यनु सचन्तेऽन्तरा
यूपं चाहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽप
क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याहु मन एवास्याव
रुन्ध एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो

यावानेव पशुस्तस्याव (५३)

द्यति हृदयस्याग्रेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्य पशोरवत्तं भवति मध्यतो गुदस्याव द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्याव द्यति (५४)

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येण र्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति (५)

सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत् दोः पूर्वार्धस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्याव द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥ (५६)

एतौ पशूनां समेधस्यैव तस्यावोत्तमस्याव द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

मेदसा स्रुचौ प्रोर्णोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूपन्नवधाय प्रोर्णोति रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव

पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमं प्र यौति मध्यं वा एतत्पशूनां
यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति
मध्यत एव पशूनां रसं दधाति घन्ति (५७)

वा एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रो-
ऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु
दधाति देवं त्वष्टर्भूरिं ते सः संमेत्वित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो
विषुरूपा यत्सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलक्ष्माण
एतर्हि भवन्ति देवत्रा यन्तम् (५८)

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्त्वित्याहानुमतमेवेन
मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्धर्चे वसाहोमं जुहोत्यसौ वा
अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं एव
रसेनानक्त्यथो दिग्भ्य एवोर्जः रसमव रुन्धे प्राणापानौ वा एतौ
पशूनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु (५९)

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहृत्याह वनस्पतयेऽनु
ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य
समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो यूष्णोपं सिञ्चति
रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव पशुषु दधातीडामुपं ह्वयते पशवो
वा इडा पशूनेवोपं ह्वयते चतुरुपं ह्वयते (६०)

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा

आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनं पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव
 भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति मेदस्वत्तस्मा आ
 दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव
 भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स आज्यम् (६१)

पुरस्तादसृजत पशुं मध्यतः पृषदाज्यं पश्चात्तस्मादाज्येन
 प्रयाजा इज्यन्ते पशुना मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमि
 पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः
 प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा
 एतत्पशुं यत्संज्ञयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां
 यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु
 दधाति॥ (६२)

घ्नन्ति यन्तं खलु चतुरूपं ह्वयत आज्यं यत्पृषदाज्येन षट्॥ [११]

यज्ञेन ता उपयद्धिदेवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ब्रह्मवादिनः सत्वे देवस्य गावाणं प्राण उपाश्वग्रा देवा वा
 उपाश्वौ वाग्वै मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश॥ [१२] यज्ञेन लोके
 पशुमान्स्यात्सर्वान् मार्ध्यन्दिनं वाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपञ्चाशत्॥ 51॥ यज्ञेन गोरभि निर्वर्तते॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

य॒ज्ञेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता उ॑पय॒ङ्गिरे॒वासृ॑जत्
यदु॑पय॒ज उ॑पय॒जति॑ प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृजते जघ॑नार्धाद॒व
द्यति॑ जघ॑नार्धाद्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते स्थवि॒मतोऽव॑ द्यति स्थवि॒मतो
हि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्तेऽस॒म्भिन्द॑न्न॒व द्यति॑ प्रा॒णाना॑मस॒म्भेदा॑य न
प॒र्याव॑र्तयति यत्प॒र्याव॑र्तयै॒दुदा॑व॒र्तः प्र॒जा ग्राह॑कः स्या॒त्समु॒द्रं ग॑च्छ
स्वाहे॒त्याह॑ रेतः (१)

ए॒व तद्द॑धात्यन्तरि॒क्षं ग॑च्छ स्वाहे॒त्याहान्तरि॑क्षे॒णैवास्मै॑ प्र॒जाः
प्र ज॑नयत्यन्तरि॒क्षं ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते दे॒व स॑वि॒तारं॑ गच्छ
स्वाहे॒त्याह॑ सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयत्य॒होरा॒त्रे ग॑च्छ
स्वाहे॒त्याहा॑होरा॒त्राभ्या॑मे॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयत्य॒होरा॒त्रे ह्यनु॑ प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ स्वाहा॑ (२)

इत्या॑ह प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु प्रा॒णापा॑नौ द॑धाति सोमं गच्छ
स्वाहे॒त्याह॑ सौ॒म्या हि दे॒वता॑या प्र॒जा य॒ज्ञं ग॑च्छ स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जा ए॒व
य॒ज्ञियाः॑ करोति छन्दा॑सि गच्छ स्वाहे॒त्याह॑ प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे द्यावा॑पृथि॒वी ग॑च्छ स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मुभ॒यतः॑ परि॒ गृह्णा॑ति नभः (३)

दि॒व्यं ग॑च्छ स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जाभ्य॑ ए॒व प्रजा॑ताभ्यो वृष्टिं॒ नि

यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां
प्रतिष्ठापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति योऽव द्यति गुदस्य मनो मे
हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा आलब्धस्य
हृदयं शुगच्छति सा हृदयशूलम् (४)

अभि समेति यत्पृथिव्यां हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीं
शुचार्पयेद्यदप्स्वपः शुचार्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयं
शान्त्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (५)

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलं द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन्वसंतु
नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वं तस्मिन्प्रातर्न
समंशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृह्णाति
यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यस्यागृहीता
अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात् (६)

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्या वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय
सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी तस्य
कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति
पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं
तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति
प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः (७)

वृत्रमहन्त्सो ३ऽपो ३ऽभ्यग्मियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियं
 सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या
 एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा
 वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमतिं मन्येत न स्थावराणां
 गृह्णीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथ्स्थावराणां गृह्णीयात् (८)

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र
 विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृश्रे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहुः प्र
 विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृश्रे छायायै चातपतश्च संधौ
 गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह
 हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्माः अस्तु (९)

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा
 अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति
 सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धेऽस्मै
 वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य
 उपसादयेदस्मिँल्लोके पशुमान्त्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन् (१०)

लोके पशुमान्त्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरेवैनं लोकयोः
 पशुमन्तं करोति सर्वतः परि हरति रक्षसामपहत्या
 इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्र उप
 वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं

तदेवैन॑ उ॒प॑ वासयति॒ यतः॑ खलु॒ वै य॒ज्ञस्य॑ वि॒त॑तस्य॒ न
क्रिय॑ते॒ तदनु॑ य॒ज्ञः रक्षा॑स्य॒व चर॑न्ति॒ यद्वह॑न्तीनां गृ॒ह्णाति॑
क्रिय॑माणमे॒व तद्य॒ज्ञस्य॑ शये॒ रक्ष॑साम॒नन्व॑वचाराय॒ न ह्ये॑ता
ई॒लय॑न्त्या॒ तृती॑यस॒वना॑त्परि॒ शरे॑ य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै॥ (११)

स्यादिन्द्रो गृह्णीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वा अ॑ध्व॒र्युः स्या॒द्यः सोम॑मुपाव॒हरन्त्सर्वा॑
दे॒वता॑भ्य॒ उपा॑व॒हरे॒दिति॑ हृ॒दे त्वे॒त्याह॑ म॒नुष्ये॑भ्य॒ ए॒वैतेन॑ करोति॒
म॒न॑से॒ त्वे॒त्याह॑ पि॒तृभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒ दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य॒ त्वे॒त्याह॑
दे॒वेभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोत्ये॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॒ ए॒वैन॑ र्॒ सर्वा॑भ्य॒
उ॒पाव॑हरति॒ पुरा॑ वा॒चः (१२)

प्र॒व॑दि॒तोः प्रा॒तर॑नुवा॒कमु॒पाक॑रोति॒ याव॑त्ये॒व वा॒क्ताम॑व॒
रु॒न्धेऽपोऽग्ने॑ऽभि॒व्याह॑रति॒ य॒ज्ञो वा॒ आपो॑ य॒ज्ञमे॒वाभि॑ वा॒चं वि॑
सृ॒जति॑ सर्वा॑णि॒ छ॒न्दा॑स्य॒न्वाह॑ प॒शवो॒ वै छ॒न्दा॑सि॒ प॒शून्वा॑व॒
रु॒न्धे गाय॑त्रि॒या तेज॑स्का॒मस्य॑ परि॒ दध्या॑त्रि॒ष्टुभे॑न्द्रि॒यका॑मस्य॒
जग॑त्या॒ प॒शुका॑मस्यानु॒ष्टुभा॑ प्रति॒ष्ठाका॑मस्य॒ प॒ङ्क्त्या॑ य॒ज्ञका॑मस्य॒
वि॒राजा॑न्न॒काम॑स्य॒ शृ॒णोत्व॑ग्निः॒ समि॑धा॒ हव॑म॥ (१३)

म॒ इत्या॑ह॒ सवि॒तृप्र॑सूत॒ ए॒व दे॒वता॑भ्यो नि॒वेद्या॒पोऽच्छै॑त्य॒प इ॑ष्य
हो॒त॒रित्या॑हेषि॒तः हि॑ क॒र्म क्रि॑यते॒ मैत्रा॑वरुणस्य॒ चम॑साध्व॒र्यवा॑
द्वे॒त्याह॑ मि॒त्रावरु॑णौ॒ वा अ॒पां ने॒तारौ॒ ताभ्या॑मे॒वैना॒ अ॒च्छैति॑

देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णात्यथो
हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति (१४)

कार्षि॑रसीत्या॑हु शम॑लमे॒वासा॑मपं प्लावयति समुद्रस्य
वोक्षि॑त्या उन्नय॑ इत्या॑हु तस्मा॑दद्यमा॑नाः पीयमा॑ना आपो॑ न
क्षी॑यन्ते योनि॑र्वै य॒ज्ञस्य॑ चात्वा॑लं य॒ज्ञो व॑सती॒वरी॑र्होतृचम॑सं
च॑ मैत्रावरुणचम॑सं च॑ स॒ऽस्पर्श्य॑ वसती॒वरी॑र्व्यान॑यति य॒ज्ञस्य॑
सयोनि॑त्वायाथो स्वादे॒वैना॑ योनेः प्र ज॑नयत्यध्व॒र्योऽवे॑र॒पा (३)
इत्या॑होतेम॑नन्नमुरु॒तेमाः प॑श्येति वावैतदा॑हु यद्य॑ग्निष्टोमो जुहोति
यद्यु॑क्थ्यः परि॒धौ नि मा॑र्ष्टि यद्य॑तिरा॒त्रो यजु॑र्वदन्प्र प॑द्यते य॒ज्ञक्र॑तूनां
व्यावृ॑त्त्यै॥ (१५)

वाचो हव॑म॒भिघृ॑तानां गृह्णात्युत पञ्चवि॑ंशतिश्च॥ ————— [३]

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ ग्रावा॑ण॒मा द॑त्ते प्रसू॑त्या
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑हाश्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑ पृ॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒मित्या॑हु यत्यै॑ प॒शवो॑ वै सोमो॑ व्या॒न उ॑पा॒शुस॑र्व॒नो
यदु॑पा॒शुस॑र्व॒नम॒भि मिमी॑ते व्या॒नमे॒व प॒शुषु॑ दधा॒तीन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रा॑य॒
त्वेति॑ मिमी॒त इन्द्रा॑य॒ हि सोम॑ आ॒ह्रिय॑ते पञ्च॒ कृत्वो॑ यजु॑षा
मिमी॑ते (१६)

पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे पञ्च॒
कृत्व॑स्तू॒ष्णीन्द्र॑श॒ सं प॑द्यन्ते दशा॑क्षरा वि॒राड॑न्न वि॒राड्वि॑राजै॒वान्नाद्य॑मव॑

रुन्धे श्वात्राः स्थं वृत्रतुर इत्याहैष वा अ॒पा॒ः सोमपी॒थो य
 एवं वेद॒ नाप्स्वार्ति॒माच्छति॒ यत्ते॑ सोम दि॒वि ज्योति॒रित्याहै॒भ्य
 ए॒वैनम् (१७)

लो॒केभ्यः॒ सम्भ॑रति सोमो वै राजा दि॒शोऽभ्य॑ध्याय॒त्स दि॒शो-
 ऽनु॒ प्रावि॑शत्प्रा॒गपा॒गुद॑ग॒धरा॒गित्या॑ह दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑ः सम्भ॑रत्यथो
 दि॒श ए॒वास्मा॒ अव॑ रुन्धेऽम्ब॒ नि ष्व॑रेत्याह॒ कामु॑का ए॒नः॒ स्त्रियो॑
 भवन्ति॒ य एवं वेद॒ यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वीति (१८)

आ॒हैष वै सोम॑स्य सोमपी॒थो य एवं वेद॒ न
 सौ॒म्यामा॑र्ति॒माच्छति॒ घ्नन्ति॒ वा ए॒तत्सो॑मं॒ यद॑भिषु॒ण्वन्त्य॑ः॒ शून॑पं
 गृह्णा॑ति॒ त्राय॑त ए॒वैनं॑ प्रा॒णा वा अ॑ः॒ शवः॑ प॒शवः॑ सोमोऽ॑ः॒ शून्मु॑न॒रपि॑
 सृज॑ति प्रा॒णाने॒व प॒शुषु॑ दधाति॒ द्वौद्वा॑वपि॒ सृज॑ति॒ तस्मा॑द्द्वौद्वा॑
 प्रा॒णाः॥ (१९)

यजु॑षा मिमीत ए॒नं जागृ॑वीति॒ चतु॑श्चत्वारि॑शच्च॥ [४]

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒ः शु॒र्यदु॑पा॒ः श्व॑ग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॑ प्रा॒णमे॒वानु॑
 प्र॒ यन्त्य॑रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः प्रा॒तःस॒व॒न ए॒वाहं॑ य॒ज्ञः
 स॑ऽस्था॑पयामि॒ तेन॒ ततः॑ स॑ऽस्थि॑तेन च॒रामी॑त्यष्टौ कृ॒त्वोऽग्ने॑-
 ऽभि षु॑णोत्यष्टाक्षरा॒ गाय॑त्री गा॒य॒त्रं प्रा॑तःस॒व॒नं प्रा॑तःस॒व॒नमे॒व
 तेन॑ऽऽप्रो॑त्येका॒दश॒ कृ॒त्वो॑ द्वि॒तीय॑मेका॒दश॑क्षरा॒ त्रि॒ष्टुत्रै॒ष्टुभं॑
 मा॒ध्य॑न्दिनम् (२०)

सर्वनं माध्यन्दिनमेव सर्वनं तेनाऽऽप्रोति द्वादश कृत्वंस्तृतीयं
 द्वादशाक्षरा जगती जागंतं तृतीयसर्वनन्तृतीयसर्वनमेव तेनाऽऽ-
 प्रोत्येता९ ह वाव स यज्ञस्य सऽस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्र९
 हि तद्यद्यज्ञस्य सऽस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव
 प्रातःसर्वने नातिवाद् इत्यनतिवादुक एनम्भ्रातृव्यो भवति य एवं
 वेद तस्मादष्टावष्टौ (२१)

कृत्वोऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा
 गृह्यन्ते किं पवित्र उपा९शुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये
 पवस्व वाजिन्नित्याह वाचैवैनं पवयति वृष्णो अ९शुभ्यामित्याह
 वृष्णो ह्येताव९शू यौ सोमस्य गभस्तिपूत इत्याह गभस्तिना ह्येनं
 पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः (२२)

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषा९
 ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव
 स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इद९ स्वदयति
 विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव
 देवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा (२३)

अद्वित्याह मन एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो
 हि प्राणः स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो
 देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहादित्यस्य

वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति
यदि कामयेत वरषुकः पर्जन्यः (२४)

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति
यदि कामयेतावरषुकः स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति
यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवेन प्रेप्सन्
हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति
यद्यभिचरेदमुष्य (२५)

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्य
सादयति षड्विंशं शुभिः पवयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेन पवयति
त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवेन लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः पशूनां हस्तादाना इति यत्रिरुपांशुः
हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती
मर्कटः॥ (२६)

मार्थ्यन्दिनमृष्टावृष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥—————[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपांशौ
यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ समस्थापयन्तेऽसुरा
वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रो-
ऽन्तर्यामिणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते
भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्तेऽन्तस्ते (२७)

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव
 लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा
 इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषां
 देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान् (२८)

अन्वाभजत्सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः
 परे य चावरे तानुभयानन्वाभजत्यन्तर्यामि मेघवन्मादयस्वेत्याह
 यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य
 धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयांतां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमायुकः
 स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाश्चन्तर्यामौ
 व्यान उपाश्शुसवनो यं कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ
 तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्यं प्राणापानौ वि च्छिनत्ति ताजकप्रमीयते
 यं कामयेत सर्वमायुरिरयादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्यं
 प्राणापानौ सं तेनोति सर्वमायुरेति॥ (३०)

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते
 वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अब्रुवन्सोमं राजानं
 हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणो मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति
 तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्सोऽपूयत् तं देवा

नोपाधृष्णुवन्ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदय (३१)

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता
इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो
वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य
पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्त्साऽदितिरब्रवीद्वरं
वृणा अथ मया वि गृहीध्वं मदेवत्या एव वः सोमाः (३२)

सुत्रा अंसन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन
यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि
मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते
देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं
चैवैष वायवे च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह
गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता
वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स
वराववृणीत॥ (३३)

स्वदय सोमाः सुहाष्टाविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीन्नाहं
सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै
पयसैव मे सोमं श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणन्ति
तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा
एषः (३४)

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽपं क्रामन्ति
 यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति
 पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः पशवः
 क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयाऽशभुवा
 सोमं राजानं हनमेति सोऽब्रवीद्वरं वृणे मह्यं च (३५)

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः
 सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजानमशभुवा घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं
 शूद्रेण शूद्रं वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा
 मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वासयतमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा
 एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः पूर्वो
 मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ मित्रो-
 ऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते
 व्युष्टौ॥ (३६)

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत् ते देवा अश्विनावब्रुवन्मिषजौ वै स्थं
 इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहं
 एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्ततो वै तौ
 यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ
 देवा अब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ (३७)

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो
 ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा
 ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते
 तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान
 आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु
 तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम् (३८)

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव
 भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्त इति
 यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते
 तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठाप्राणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा
 यदिडा पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपह्वयेत (३९)

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप
 ह्वयते प्राणानेवाऽऽत्मन्धित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्राव
 श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा
 वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः
 परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते
 यद्विदेवत्याः (४०)

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा

यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षास्यैव
 चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य
 शये रक्षासामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां
 सादयति वाच्यैव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शोरे यज्ञस्य
 सन्तत्यै॥ (४१)

मनुष्यचरावुदपात्रमुपह्वयेत द्विदेवत्याः षड्वारिंशच्च॥ [९]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां
 ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ऽऽन्योन्यं नाशं कृवन्नभिभवि-
 देवाः शण्डामर्कावुपामन्नयन्त तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहाविव
 नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततौ देवा
 अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना
 परां (४२)

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन इन्द्रायाजुहवुरपनुतौ
 शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं
 नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो
 ह्येतानि रूपाणि करिंक्रदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
 मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ निः (४३)

क्रामतस्तस्मात्प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य
 जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते

यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी
विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहत्यै देवा वै याः
प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्र (४४)

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त
प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
यजमानो भ्रातृव्याम्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते
प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च
सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा (४५)

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहेता
वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदात्र्यस्य
प्रजा जायते नाद्या प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्तत्परापतत्तद्विकङ्कतं
प्राविशत्तद्विकङ्कते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत
तद्यवस्य (४६)

यवत्वं यद्विकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सक्तुभिः श्रीणाति प्रजा-
पतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं
सदो नाश्नुत इत्यार्तपात्रं हीति ब्रूयाद्यदश्नुवीतान्योऽध्वर्युः
स्यादार्तिमार्च्छेत्तस्मान्नाश्नुते ॥ (४७)

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा
 आ॒ग्रय॑णा॒ग्रान्ग्र॑हान॒पश्य॑न्तान॒गृह्ण॑त॒ ततो॒ वै तेऽग्रं॑ पर्या॒यन्
 यस्यै॒वं वि॒दुष॑ आ॒ग्रय॑णा॒ग्रा ग्र॑हा॒ गृह्य॑न्तेऽग्र॒मेव॑ स॒माना॑नां पर्येति
 रु॒ग्णव॑त्य॒र्चा भ्रातृ॑व्यवतो गृही॒याद्भ्रातृ॑व्यस्यैव रु॒क्ताग्र॑ꣳ स॒माना॑नां
 पर्येति॑ ये दे॒वा दि॒व्येका॑दश॒ स्थेत्या॑ह (४८)

ए॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॑ ए॒वैन॑ꣳ सर्वा॑भ्यो गृह्णात्येष॑ ते
 योनि॑र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह वैश्व॒देवो ह्येष॑ दे॒वता॑या वा॒ग्वै
 दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामद्य॒ज्ञायाति॑ष्ठमा॒ना ते दे॒वा वा॒च्यप॑क्रान्तायां
 तूष्णीं॑ ग्र॒हान॑गृह्ण॑त॒ साऽम॑न्यत॒ वाग॑न्तर्य॒न्ति वै मेति॑ सा॒ग्रय॑णं
 प्रत्याग॑च्छ॒त्तदा॑ग्र॒यण॑स्या॒ग्रय॑ण॒त्वम् (४९)

तस्मा॑दाग्र॒यणे॑ वा॒ग्वि सृ॑ज्यते॒ यत्तूष्णीं॑ पूर्वे॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॒ यथा॑
 थ्सा॒रीय॑ति म॒ आख॑ इय॑ति॒ नाप॑ रा॒थस्या॑मीत्यु॒पाव॑सृजत्ये॒वमे॒व
 तद॑ध्व॒र्युरा॑ग्र॒यणं॑ गृही॒त्वा य॒ज्ञमा॑रभ्य॒ वाचं॑ वि सृ॑जते॒ त्रिर्हि॑
 क॑रोत्युद्गा॒तृने॒व तद्वृ॑णीते प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष यदा॑ग्र॒यणो॑ यदा॑ग्र॒यणं॑
 गृही॒त्वा हि॑क॒रोति॑ प्र॒जाप॑तिरे॒व (५०)

तत्प्र॒जा अ॒भि जि॑घ्रति॒ तस्मा॑द्वि॒थ्सं जा॒तं गौ॒रभि॑ जि॒घ्रत्या॒त्मा
 वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑ यदा॑ग्र॒यणः॑ स॒र्वने॑स॒र्वने॑ऽभि गृह्णात्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञꣳ
 सं त॑नोत्यु॒परि॑ष्ठा॒दा न॑यति॒ रेत॑ ए॒व तद्व॑धात्य॒धस्ता॑दु॒पं गृह्णा॑ति
 प्र ज॑नयत्ये॒व तद्व॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॑य॒त्री कनि॑ष्ठा

छन्दसां सती सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै
 वथ्सो यदाग्रयणस्तमेव तदभिनिवर्तः सर्वाणि सर्वनानि वहति
 तस्माद्वथ्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥ (५१)

आहाग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विश्वतिश्च॥ [११]

इन्द्रो वृत्रायाऽऽयुर्वै यज्ञेन सुवर्गायेन्द्रो मरुद्विरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपांशुपात्रेणेन्द्रो वृत्रमहन्तस्य
 ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादश॥ [१२] इन्द्रो वृत्राय पुनरक्रतुर्नाह मिथुनं पशवो नेष्टः
 पर्बोमुपांश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सो-
ऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति
तस्मा उक्थ्यं प्रायच्छत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र
हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति (१)

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत्तस्मै तृतीयमुदयच्छत्तं
विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा
इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत्तं
निर्मायं भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो गृह्यत
इन्द्रियमेव (२)

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत
इत्याहेन्द्राय हि स तं प्रायच्छत्तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्याह यदेव
विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति
त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह
पुनःपुनः (३)

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं
हुतं सोमा अन्वायन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं

यन्तं ब॒हवोऽनु॑ यन्ति॒ तस्मा॒देको॑ ब॒हूनां भ॒द्रो भ॑वति॒
तस्मा॒देको॑ ब॒ह्वीर्जा॒या वि॑न्दते॒ यदि॑ का॒मये॑ताध्व॒र्युरा॒त्मानं॑
य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पयेय॒मित्य॑न्त॒राह॑वनीयं॒ च ह॒विर्धानं॑ च॒ तिष्ठ॑न्न॒व॑
नयेत् (४)

आ॒त्मानं॑मे॒व य॑ज्ञय॒श॒सेना॑र्पयति॒ यदि॑ का॒मये॑त् य॒ज्ञमा॑नं
य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पयेय॒मित्य॑न्त॒रा स॑दोह॒विर्धाने॑ तिष्ठ॒न्न॒व॑ नयेद्य॒ज्ञमा॑नमे॒व
य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पयति॒ यदि॑ का॒मये॑त् स॒दस्यान्॑ य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पयेय॒मिति॑
स॒द आ॒लभ्या॑व॒ नये॑त्स॒दस्या॑ने॒व य॑ज्ञय॒श॒सेना॑र्पयति॥ (५)

इतीन्द्रियमेव पुनः पुनर्नयेन्नयस्त्रिंशच्च॥ [१]

आयु॒र्वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यद्धु॒व उ॑त्त॒मो ग्र॑हा॒णां गृ॑ह्यते॒ तस्मा॒दायुः॑
प्रा॒णाना॑मुत्त॒मं मूर्धा॑नं दि॒वो अ॑र॒तिं पृ॑थि॒व्या इ॒त्याह॑ मूर्धा॑नंमे॒वैन॑
समा॒नाना॑ करोति॒ वैश्वान॑रमृ॒ताय॑ जा॒तम॒ग्निमि॒त्याह॑ वैश्वान॑र॒
हि दे॒वत॒यायु॑रु॒भय॑तो॒वैश्वान॑रो गृह्यते॒ तस्मा॑दु॒भय॑तः प्रा॒णा
अ॒धस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्चार्धि॒नोऽन्ये॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्तेऽर्धो॒ ध्रु॒वस्तस्मा॑त् (६)

अ॒र्ध्यवा॑ङ्गा॒णोऽन्ये॑षां प्रा॒णाना॑मु॒पोऽन्ये॑ ग्र॒हाः सा॒द्यन्ते॑ऽनु॒पोसे॑
ध्रु॒वस्तस्मा॑द॒स्त्रान्याः॑ प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति मा॒सेना॑न्या अ॒सुरा॑ वा
उ॒त्तर॒तः पृ॑थि॒वीं प॒र्याचि॑कीर॒णन्तां दे॒वा ध्रु॒वेणा॑द॒हन्त॑द्ध्रु॒वस्य॑ ध्रु॒वत्वं
यद्धु॒व उ॑त्तर॒तः सा॒द्यते॑ धृ॒त्या आयु॒र्वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यद्धु॒व आ॒त्मा हो॒ता
यद्धो॑तृचम॒से ध्रु॒वम॑व॒नय॑त्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ (७)

आयुर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः पुरस्ताद्ध्यायुषो
 भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते उत्तरार्धेऽवनीय
 इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामव नयति
 वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवायुर्दधाति॥ (८)

ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या
 नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण योपयित्वा सुवर्गं
 लोकमायन्तमृषय ऋतुग्रहैरेवानु प्राजानन्यदंतुग्रहा गृह्यन्ते
 सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरस्य प्रज्ञात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ तस्माद्द्वौद्वावृत
 उभयतोमुखमृतुपात्रं भवति कः (९)

हि तद्वेद यतं ऋतूनां मुखमृतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आह षड्वा
 ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः
 पुनर्ऋतूनाह द्विपद एव प्रीणात्यृतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति
 चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं ऋतूनुपं जीवन्ति द्विः (१०)

पुनर्ऋतूनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुपं जीवन्त्यृतुना
 प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतूनाहाक्रमणमेव
 तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै नान्योन्यमनु
 प्र पद्येत यदन्योऽन्यमनु प्रपद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोहकाः

स्युः (११)

प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण
तस्मादादित्यः षण्मासो दक्षिणेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतो-
ऽसि स॒ ५ स॒र्पोऽस्य॑ ५ ह॒स्प॒त्याय॑ त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो मास॒
इत्याहुस्तमेव तत्प्रीणाति॥ (१२)

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

सुव॒र्गाय॑ वा ए॒ते लो॒काय॑ गृह्यन्ते यद॑तुग्रहा ज्योति॑रिन्द्रा॒ग्नी
यदैन्द्रा॒ग्नमृ॑तुपा॒त्रेण॑ गृह्णाति ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उपरि॑ष्टादधाति
सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या ओजो॑भृतौ वा ए॒तौ दे॒वानां॑
यदिन्द्रा॒ग्नी यदैन्द्रा॒ग्नो गृ॑ह्यत ओज॑ ए॒वाव॑ रुन्धे वैश्वदे॒व५
शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति वैश्वदे॒व्यो वै प्र॒जा अ॒सावा॑दित्यः शुक्रो॑
यद्वैश्वदे॒व५ शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति तस्मा॑द॒सावा॑दित्यः (१३)

सर्वाः प्र॒जाः प्र॒त्यङ्मु॑देति तस्मा॒त्सर्व॑ ए॒व म॑न्यते मां
प्रत्युद॑गादिति वैश्वदे॒व५ शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति वैश्वदे॒व्यो वै
प्र॒जास्तेजः॑ शुक्रो यद्वैश्वदे॒व५ शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति प्र॒जास्वे॒व तेजो॑
दधाति॥ (१४)

तस्मादसावादित्यस्त्रिंशच्च॥ [४]

इन्द्रो म॒रुद्भिः सा॑वि॒द्येन॒ माध्य॑न्दिने स॒वने॑ वृत्रम॑ह॒न्यन्माध्य॑न्दिने
स॒वने॑ मरुत्व॒तीया॑ गृह्यन्ते वार्त्र॑घ्ना ए॒व ते यज॑मानस्य गृह्यन्ते तस्य॑

वृत्रं जघ्नुषं ऋतवोऽगृह्यन्त्स ऋतुपात्रेण मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै
 स ऋतून्प्राजानाद्यद्वत्तुपात्रेण मरुत्वतीया गृह्यन्तं ऋतूनां प्रज्ञात्यै
 वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव
 प्रथमेन (१५)

यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्पृणुते तृतीयेनायुधं
 वा एतद्यजमानः सः स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव
 प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि
 सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रं हत्वा परां
 परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स
 एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृह्णीत (१६)

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेनात्मस्पर्ण
 वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन
 स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेनेन्द्रो वृत्रमहन्तं देवा
 अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य
 महेन्द्रत्वं स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रं हत्वान्यासु
 देवतास्वधि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते-
 ऽन्यासु प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो वै
 माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रं शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव
 तेजो दधाति॥ (१७)

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्तस्या
 उच्छेषणमददुस्तत्प्राश्नात्सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या
 अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सामन्यतोच्छेषणान्म इमेऽज्ञत यदग्रे
 प्राशिष्यामीतो मे वसीयांसो जनिष्यन्त इति साग्रे प्राश्नात्सा
 रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य एव (१८)

तृतीयमपचद्भोगाय म इदं श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन्वरं
 वृणामहे योऽतो जायाता अस्माकं स एकोऽसद्योऽस्य
 प्रजायामृध्याता अस्माकम्भोगाय भवादिति ततो विवस्वानादित्यो-
 ऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्द्धो यो यजते
 स देवानाम्भोगाय भवति देवा वै यज्ञात् (१९)

रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त
 तान्न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति
 तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त
 तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव
 तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत् (२०)

मिथुनं पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गर्धधिं दध्ना मध्यतः
 श्रीणात्यूर्जमेव पशूनां मध्यतो दधाति शृतातङ्गौन मेध्यत्वाय
 तस्मादामा पक्वं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति
 प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो

यदग्निः परिश्रित्यं गृह्णाति रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति (२१)

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपांशुसवनः स एतमेव सोमपीथं
परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्येष ते सोमपीथ इत्याहु
विवस्वन्तमेवाऽऽदित्यं सोमपीथेन समर्धयति या दिव्या
वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाव रुन्धे
यदि ताजक्प्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवर्षुको न
सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षेद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं
प्रजा अन्ववसृजेन्न हुत्वान्वीक्षेत यदन्वीक्षेत चक्षुरस्य प्रमायुकं
स्यात्तस्मान्नान्वीक्ष्यः॥ (२२)

एव यज्ञाङ्गरायु तदेव तदन्तर्दधाति न सप्तविंशतिश्च॥ [६]

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष
यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः
प्रजायन्ते नानु वर्षेद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेदेष
वै गायत्रो देवानां यथ्सवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्रयणो
यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति
विश्वे (२३)

देवास्तृतीयं सवनं नोदयच्छन्ते सवितारं प्रातःसवनभागं
सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयं सवनमुदयच्छन्त्यत्
सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं

कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता
 प्रसवानामीशे यत्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत
 एवास्मै प्रजाः प्र (२४)

जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तद्धधाति सुशर्मासि
 सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा
 अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान
 इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति
 नम् इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं
 सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो
 ह्येषः॥ (२५)

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्रविंशतिश्च॥ [७]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांशुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च
 ग्रहौ गृह्येते प्राणमेवानुं प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति प्रजापतिर्वा
 एष यदाग्रयणः प्राण उपांशुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति
 यदुपांशुपात्रेण पत्नीवतमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजानां प्रजननाय
 तस्मात्प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतइतः पत्नीः
 सुवर्गम् (२६)

लोकमजिगांसन्ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त एतं
 पत्नीवतमपश्यन्तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन्

यत्पा॑लीव॒तो गृ॒ह्यते॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै स सोमो॒
नाति॑ष्ठत स्त्री॒भ्यो गृ॒ह्यमा॑णस्तं घृ॒तं वज्रं॑ कृ॒त्वाघ्न॑न्तं निरि॑न्द्रियं
भू॒तम॑गृ॒ह्णन्त॑स्मा॒धि॒भ्यो निरि॑न्द्रिया॒ अदा॑यादी॒रपि॑ पा॒पात्पु॒ंस
उप॑स्ति॒तरम् (२७)

व॒दन्ति॒ यद् घृ॒तेन॑ पा॒लीव॑तः॒ श्री॑णाति॒ वज्रे॑णै॒वैनं॑ वशे॑ कृ॒त्वा
गृ॒ह्णात्यु॑प॒याम॑गृ॒हीतोऽसी॑त्याहे॒यं वा उ॑प॒याम॑स्तस्मा॒दिमां॑ प्र॒जा
अनु॑ प्र जा॒यन्ते॒ बृह॑स्पति॒सुत॑स्य त॒ इत्या॑ह॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑
बृह॑स्पति॒र्ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयती॒न्दो इत्या॑ह॒ रेतो॑ वा इ॒न्दु
रेत॑ ए॒व तद्द॑धातीन्द्रि॒याव॒ इति॑ (२८)

आ॒ह प्र॒जा वा इ॑न्द्रि॒यं प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्र ज॑नयत्य॒ग्ना (३)
इत्या॑हा॒ग्निर्वै रेतो॑धाः प॒लीव॑ इत्या॑ह मि॒थुन॒त्वाय॑ स॒जूर्दे॒वेन॑ त्वष्टा
सोमं॑ पि॒बेत्या॑ह॒ त्वष्टा॒ वै प॑शूनां मि॒थुना॑नाः॒ रूप॑कृ॒द्रूप॑मे॒व प॒शुषु॑
दधा॑ति दे॒वा वै त्वष्टा॑रमजि॒घांस॑न्त्स प॒लीः प्राप॑द्यत॒ तं न प्र॑ति
प्राय॑च्छन्तस्मा॒दपि॑ (२९)

व॒ध्यं प्रप॑न्नं न प्र॒ति प्र य॑च्छन्ति॒ तस्मा॑त्पा॒लीव॑ते त्वष्ट्रेऽपि॑
गृ॒ह्यते॒ न सा॑दयत्यस॒न्नाद्धि॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॒ नानु॑ वष॑ट्करोति॒
यद॑नुवष॑ट्कुर्याद्बु॒द्रं प्र॒जा अ॒न्वव॑सृजेद्यन्नानु॑वष॑ट्कुर्यादशा॑न्तम॒ग्नीत्सोमं॑
भक्ष॑येदुपा॒श्वनु॑ वष॑ट्करोति॒ न रु॒द्रं प्र॒जा अ॒न्वव॑सृजति॒
शा॑न्तम॒ग्नीत्सोमं॑भक्षयत्य॒ग्नीन्नेष्टु॑रु॒पस्थ॑मा सी॒द (३०)

नेष्टुः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा
 पत्नियामुद्रात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानां
 प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेत एव तत्सिञ्चत्यूरुणोप प्र
 वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नग्नकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा
 हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः
 प्र जायन्ते॥ (३१)

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥—————[८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जत्स द्रोणकलशो-
 ऽभवत्तस्मात्सोमः समस्रवत्स हारियोजनोऽभवत्तं व्यचिकित्सञ्जुह्वान-
 मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्याम९ हौष्यामि यन्न
 होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमध्रियत होतु९ सोऽग्निरब्रवीन्न
 मय्याम९ हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात् (३२)

त९ शृतं भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजन९ श्रीणाति
 शृतत्वाय शृतमेवैनं भूतं जुहोति बह्विभिः श्रीणात्येतावती-
 रेवास्यामुष्मिल्लोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा
 इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्विभिः
 श्रीणीयादृक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं
 यदप्रहृत्य परिधीञ्जुह्यादन्तराधानाभ्याम् (३३)

घासं प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव

घासं प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतर्ह्यध्वर्युः
 स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तं पुनर्युनक्ति तादृगेव
 तच्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स सम्भवद्विक्रम्य
 जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ पशवो वै हारियोजनीर्यथ्सम्भि-

एनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्यत्र सम्भिन्द्याद्ब्रह्म एनं पशवो-
 ऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति ब्रह्म एवैनं
 पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उन्नेतर्युपह्वमिच्छन्ते य एव तत्र
 सोमपीथस्तमेवाव रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः
 पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥ (३५)

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥ [९]

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपाश्वन्तर्यामावजावयः
 शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गाव
 आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनां भूयिष्ठा
 यत्रिरुपाश्वं हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्धौ त्रीनजा जनयत्यथावयो
 भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण
 उपदस्येत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता (३६)

पुत्रं क्षित उपधावति तादृगेव तद्यत्कलश उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीय
 पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य
 यदाग्रयणो यद्ग्रहो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन

ए॒वाधि॑ य॒ज्ञं निष्क॑रोत्य॒विज्ञा॑तो वा ए॒ष गृ॑ह्यते यदा॑ग्र॒यणः॑ स्था॒ल्या
गृ॒ह्णाति॑ वाय॒व्येन॑ जुहोति॒ तस्मा॑त् (३७)

गर्भे॑णाविज्ञातेन ब्रह्म॒हाव॑भृथमव॑ यन्ति॒ परा॑ स्था॒लीर॑स्यन्त्युद्वा॒यव्य॑
हरन्ति॒ तस्मा॑त्त्रि॒यं जा॒तां परा॑स्यन्त्युत्पुमा॑ंस॒ हरन्ति॑
यत्पु॑रोरुच॒माह॑ यथा॒ वस्य॑स आ॒हर॑ति तादृ॒गेव॑ तद्यद्ब्र॒ह्मं गृ॑ह्णाति
यथा॒ वस्य॑स आ॒हृत्य॑ प्राह॑ तादृ॒गेव॑ तद्यत्सा॒दय॑ति यथा॒ वस्य॑स
उपनि॑धायाप॒क्राम॑ति तादृ॒गेव॑ तद्यद्वै य॒ज्ञस्य॑ साम्ना॒ यजु॑षा
क्रि॒यते॑ शिथि॒लं तद्यद्दृ॒चा तद्दृ॑ढं पु॒रस्ता॑दुप॒यामा॑ यजु॑षा गृह्यन्त
उपरि॑ष्टादुप॒यामा॑ ऋ॒चा य॒ज्ञस्य॑ धृत्यै॑॥ (३८)

यथा॑ पि॒ता तस्मा॑दप॒क्राम॑ति तादृ॒गेव॑ तद्यदृ॒ष्टाद॑श च॥ [१०]

प्रा॒न्यानि॑ पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॑ ना॒न्यानि॑ या॒निं परा॑चीना॒नि
प्रयु॑ज्यन्तेऽमु॒मेव॑ तैर्लो॒कम॑भि॒ जंय॑ति परा॑डि॒व ह्य॑सौ लो॒को या॒नि
पुनः॑ प्रयु॒ज्यन्त॑ इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑भि॒ जंय॑ति पुनः॑ पुनरि॒व ह्य॑यं
लो॒कः प्रा॒न्यानि॑ पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॑ ना॒न्यानि॑ या॒निं परा॑चीना॒नि
प्रयु॑ज्यन्ते॒ तान्य॑न्वोष॑धयः॒ परा॑ भवन्ति॒ या॒नि पुनः॑ (३९)

प्रयु॑ज्यन्ते॒ तान्य॑न्वोष॑धयः॒ पुन॑रा भ॒वन्ति॑ प्रा॒न्यानि॑
पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॑ ना॒न्यानि॑ या॒निं परा॑चीना॒नि प्रयु॑ज्यन्ते॒
तान्य॑न्वा॒रण्याः॑ प॒शवो॑ऽर॒ण्यमप॑ यन्ति॒ या॒नि पुनः॑ प्रयु॒ज्यन्ते॑
तान्य॑नु॒ ग्राम्याः॑ प॒शवो॑ ग्राम॑मुपाव॑यन्ति॒ यो वै ग्र॑हाणां नि॒दानं॑

वेदं निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्तं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपांशु
शंसति तत् (४०)

उपांश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां
निदानं य एवं वेदं निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणां मिथुनं वेदं प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिरन्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य
एतद्वै ग्रहाणां मिथुनं य एवं वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायत
इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबुध्स विष्वङ् (४१)

व्यार्च्छुस आत्मन्नारमणं नाविन्दुस एताननुसवनं
पुरोडाशानपश्यतां निरवपत्तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत
तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां
प्राशजीयादात्मन्नेवारमणं कुरुते नैनं सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनो
वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ किं यज्ञस्य पाङ्कत्वमिति
धानाः करम्भः परिवापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्तिराप्यते
तद्यज्ञस्य पाङ्कत्वम् ॥ (४२)

भवन्ति यानि पुनः शंसति तद्विष्वङ्श्चतुर्दश च ॥ [११]

सुवर्गाय यद्वाक्षिणानि समिष्टयजूंष्यवभृथयजूंषि स्फ्येन प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः पत्न्या घन्ति
देवा वा इन्द्रियं देवा वा अदाभ्ये देवा वै प्रबाहुं कप्रजापतिर्देवेभ्यः स रिरिचानः षोडशधेकादश ॥ [१२]
सुवर्गाय यजति प्रजाः सौम्येन गृहीयात्प्रत्यश्च गृहीयात्प्रजां पशून्निचंत्वारिंशत् ॥ ४३ ॥ सुवर्गाय वज्रस्य
रूपं समृद्धे ॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वाक्षिणानि
 द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे
 जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमते सदोऽभ्यैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति
 सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति
 नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छ
 सुवः पतेति हिरण्यम् (१)

हुत्वोद्गृह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति रूपेण वो
 रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासां रूपमभ्यैति यद्विरण्येन तुथो
 वो विश्ववेदा वि भजत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा देवानां
 दक्षिणा वि भजति तेनैवैना वि भजत्येतत्तै अग्ने राधः (२)

ऐति सोमंच्युतमित्याह सोमंच्युतं ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य
 पथा नयेत्याह शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा इत्याह सत्यं
 वा ऋतं सत्येनैवैनां ऋतेन वि भजति यज्ञस्य पथा सुविता
 नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यद्वक्षिणा ब्राह्मणमद्य
 राध्यासम् (३)

ऋषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः
 शुश्रुवान्तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैनं

लो॒कं ग॑मयति॒ यत॑स्व सद॒स्यैरि॒त्याह॑ मि॒त्र॒त्वाया॒स्मद्वा॑त्रा दे॒व॒त्रा
ग॑च्छ॒त॒ मधु॑मतीः प्र दा॒तार॑मा वि॒श॒तेत्या॑ह व॒यमि॑ह प्र॒दा॒तारः
स्मो॑ऽस्मान॒मुत्र॒ मधु॑मती॒रा वि॒श॒तेति॑ (४)

वावै॑तदा॒ह॒ हिर॑ण्यं ददाति॒ ज्योति॑र्वै हिर॑ण्यं ज्योति॑रेव
पु॒रस्ता॑द्ध॒त्ते सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्या॑नु॒ख्या॒त्या अ॒ग्नीधे॑ ददात्य॒ग्निमु॑खाने॒वर्तू॑न्
ब्र॒ह्मणे॑ ददाति॒ प्रसू॑त्यै हो॒त्रे द॑दात्या॒त्मा वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑
यद्धो॑ता॒त्मान॑मे॒व य॒ज्ञस्य॑ दक्षि॑णाभिः॒ सम॑र्धयति॥ (५)

हिर॑ण्यं॒ राधो॑ राध्यास॒ममु॒त्र मधु॑मती॒रा वि॒श॒तेत्य॒ष्टात्रिं॑शच्च॥ [१]

स॒मि॒ष्ट॒यजू॑षि जुहोति॒ य॒ज्ञस्य॑ स॒मि॒ष्ट्यै य॒द्वै य॒ज्ञस्य॑ क॒रुं
यद्वि॑लि॒ष्टं य॒दत्ये॑ति॒ यन्ना॑त्येति॒ यद॑तिक॒रोति॒ यन्ना॑पि॒ करो॑ति॒ तदे॒व
तैः प्री॑णाति॒ न॒व जु॑होति॒ न॒व वै पु॑रुषे प्रा॒णाः पु॑रुषेण॒ य॒ज्ञः स॒मि॒तो
यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्तं प्री॑णाति॒ षड॑ग्मि॒याणि जु॑होति॒ षड्वा ऋ॒त॒व ऋ॒तूने॑व
प्री॑णाति॒ त्री॑णि॒ यजू॑षि (६)

त्रय॑ इ॒मे लो॒का इ॒माने॑व लो॒कान्प्री॑णाति॒ य॒ज्ञं य॒ज्ञं ग॑च्छ
य॒ज्ञप॑तिं ग॒च्छे॒त्याह॑ य॒ज्ञप॑तिमे॒वैनं॑ गमयति॒ स्वां योनिं॑ ग॒च्छे॒त्याह॑
स्वा॒मे॒वैनं॑ योनिं॑ गमयत्ये॒ष ते॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते स॒हसू॑क्त॒वाकः सु॒वीर॑
इत्या॑ह॒ यज॑मान ए॒व वी॒र्यं॑ दधाति॒ वासि॑ष्ठो ह॑ सात्य॒ह॒व्यो दे॒वभा॒गं
प॑प्रच्छ॒ यथ्सृ॑ञ्ज॒यान्ब॒हुया॒जिनो॑ऽयी॒यजो॑ य॒ज्ञे (७)

य॒ज्ञं प्र॒त्य॑ति॒ष्ठि॒पा (३) य॒ज्ञप॑ता (३) वि॒ति स॒ हो॒वाच॑ य॒ज्ञप॑ता॒विति॑

स॒त्याद्वै सृ॒ज्याः परा॑ ब॒भूवुरि॑ति॒ होवाच॑ य॒ज्ञे वाव॑ य॒ज्ञः
प्रति॑ष्ठाप्य॑ आसी॒द्यज॑मान॒स्याप॑राभावायेति॒ देवा॑ गा॒तुविदो॑
गा॒तुं वि॒त्त्वा गा॒तुमि॑तेत्या॒ह य॒ज्ञ ए॒व य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति॒
यज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥ (८)

यजूं॑षि य॒ज्ञ एक॑चत्वारि॑शच्च॥ [२]

अ॒व॒भृथ॑य॒जूंषि॑ जुहोति॒ यदे॒वावा॑चीन॒मेक॑हायना॒देनः॑
क॒रोति॒ तदे॒व तैर॑व॒ यज॑तेऽपोऽव॒भृथ॑मवैत्य॒प्सु वै वरु॑णः
सा॒क्षादे॒व वरु॑ण॒मव॑ यज॒ते वर्त्म॑ना वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञं रक्षा॑ंसि
जिघा॑ंसन्ति॒ साम्ना॑ प्र॒स्तोता॑न्ववैति॒ साम॒ वै र॑क्षो॒हा रक्ष॑साम॒पह॑त्यै
त्रि॒र्नि॒धन॑मुपैति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ रक्षा॑ंसि (९)

अप॑ हन्ति॒ पुरु॑षःपुरु॒षो नि॒धन॑मुपैति॒ पुरु॑षःपुरु॒षो हि र॑क्ष॒स्वी
रक्ष॑साम॒पह॑त्या उ॒रु र॑ हि राजा॒ वरु॑णश्च॒कारे॑त्या॒ह प्रति॑ष्ठित्यै श॒तं ते
राज॑न्भिष॒जः स॒हस्र॑मित्या॒ह भेष॑जमेवास्मै॑ करोत्य॒भिष्टि॑तो वरु॑णस्य
पाश॑ इत्या॒ह वरु॑णपा॒शमे॒वाभि॑ तिष्ठति॒ बर्हि॑र॒भि जु॑होत्याहु॒तीनां॑
प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॑ अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होत्य॒प॒बर्हि॑षः प्रया॒जान् (१०)

य॒जति॒ प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चत्याज्य॒भागौ
यज॑ति य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति॒ वरु॑णं यजति वरु॑णपा॒शादे॒वेन॑
मुञ्च॑त्य॒ग्नीव॑रु॒णौ यज॑ति सा॒क्षादे॒वेन॑ वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चत्य॒प॒बर्हि॑षावनूया॒
य॒जति॒ प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति च॒तुरः॑

प्रयाजान् यजति द्वावन्यूयजौ षट्त्सं पद्यन्ते षड्वा ऋतवः (११)

ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताप इत्याहाद्विरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्च दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पशवो वै (१२)

सोमो यद्विन्दूनां भक्षयेत्पशुमान्स्याद्वरुणस्त्वेनं गृह्णीयाद्यन्न भक्षयेदपशुः स्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृश्यमेव पशुमान्भवति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्तरहित्या एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥ (१३)

रक्षांसि प्रयाजानृतवो वै नमस्यन्तो द्वादश च॥ [३]

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण वि मिमीते यूपं मिनोति त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयादेवलोकमभि जयेद्यद्वहिर्वेदि मनुष्यलोकं वैद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयोर्लोकयोरभिजित्या उपरसम्मितां मिनुयात्पितृलोककामस्य रशनसम्मितां मनुष्यलोककामस्य चषालसम्मितामिन्द्रियकामस्य सर्वान्त्समान्प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्त्समान्पशुकामस्यैतान् वै (१४)

अनुं पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रजयैवै
 पशुभिर्व्यतिषजति यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं
 तस्य मिनयादुत्तरार्धं वर्षिष्ठमथ हसीयाऽसमेषा वै
 गर्तमिद्यस्यैवं मिनोति ताजक्प्र मीयते दक्षिणार्धं वर्षिष्ठं
 मिनयात्सुवर्गकामस्याथ हसीयाऽसमाक्रमणमेव तत्सेतुं
 यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै (१५)

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये
 विन्दते यत्रैका रशना द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका
 द्वौ पती विन्दते यं कामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य
 व्यतिषजेत्स्यैवास्य जायते यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं
 तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य (१६)

जायतेऽसुरा वै देवान्दक्षिणत उपानयन्तां देवा
 उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यद्दक्षिणत उपशय
 उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय
 एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यत्र निर्दिशेदार्तिमाच्छेद्यजमानोऽसौ
 ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव (१७)

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्ते
 पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः प्रजा
 असृजत सौऽन्नाद्येन व्याध्यत स एतामेकादशिनीमपश्यत्तया

वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यद्वश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे (१८)

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो
वा एषा सम्मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यश्च यज्ञः
सम्मर्दितोर्यत्प्राप्तीवतं मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्धै सयत्वाय॥ (१९)

वै समष्टौ पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स
एतामेकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त
प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव
यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते
प्रेवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनः सारस्वत्या करोति रेतः (२०)

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति
वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्धे
विशं मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय
वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने
दधाति (२१)

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव
पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते

विद्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि कामयेत योऽवंगतः
सोऽप रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽव गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा
लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम् (२२)

य एवावंगतः सोऽप रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति यदि
कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा एव मोहयति
यदभिवाहतौऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयादक्षिणत
उदञ्चमा लभतेऽपवाहतौऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥ (२३)

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्र९ सप्तत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रः पत्निया मनुमयाजयत्तां पर्यग्निकृतामुदंसृजत्तया
मनुरार्धोद्यत्पर्यग्निकृतं पालीवतमुत्सृजति यामेव मनुर्ऋद्धि-
मार्धोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा
भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन
पालीवत९ सङ्स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं
यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया (२४)

भवत्यनिष्टं वशयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो
एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि
वि करोति तमेव वृषाणं पलीष्वपि सृजति सोऽस्मै रूपाणि वि
करोति॥ (२५)

वपया षट्त्रिंशच्च॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति
 यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा
 जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितॄणां
 दिग्स्वायामेव दिशि पितृन्निखंदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो
 वै सौम्यो यदेव साम्रश्छम्बद्गुर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरव (२६)

ईक्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं
 न परिपश्येदित्यासुः स्यादभिददिं कृत्वावेक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं
 परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः स्यात्सोऽवेक्षेत
 यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु
 धारयामसीति मन एवाऽऽत्मन्दाधार (२७)

न गतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादनीजानम्
 घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च
 दाधारोपांशु यजति मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो
 यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं क्व तरहि यज्ञः क्व यजमानो
 भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव (२८)

यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नार्तिमार्च्छति
 यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां प्रभिन्दन्त्येवमृग्सामे यज्ञं
 प्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय
 मत्यमन्ववास्यति शान्त्यै यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि

य ईजानश्छन्दसामेष रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते
छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्ययातयामत्वायाथो छन्दःस्वेव रसं
दधाति॥ (२९)

अवं दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्॥ [७]

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं १ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
तदतिग्राह्या अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या
गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते तेजं
आग्नेयेनैन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसः सौर्येणोपस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य
यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्च यज्ञं पृष्ठानि सः
शृणीयुर्यदुक्थ्ये (३०)

गृहीयात्प्रत्यञ्च यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे
ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशश्वस
प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ
इत्याहुयस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सतनुत्वाय देवता वै सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृतमगच्छन्ते
देवाः (३१)

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्यताग्नेयमग्निरैन्द्रमिन्द्रः सौर्यः
सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छन् यस्यैवं विदुषं
एते ग्रहा गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छतीमे

लो॒का ज्योति॑ष्मन्तः स॒माव॑द्दीर्याः का॒र्या इत्या॑हुराग्नेयेना॒स्मिँल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्त ऐ॒न्द्रेणा॒न्तरि॑क्ष इन्द्रवा॒यू हि स॒युजौ सौर्ये॑णामुष्मिँल्लो॒के (३२)

ज्योति॑र्धत्ते ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति
स॒माव॑द्दीर्यानिनान्कुरुत ए॒तान् वै ग्रहा॑न्ब॒म्बावि॑श्वव॒यसा॑ववित्तां
ताभ्या॑मि॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ प्राभुर्यस्ये॒वं वि॒दुषं ए॒ते ग्रहा॑
गृह्य॑न्ते प्रास्मा इ॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ भान्ति॥ (३३)

उ॒क्त्यै दे॒वा अ॒मुष्मिँल्लो॒क एका॑ग्रच॒त्वारि॒श॒च॥ [८]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसु॒रा अकु॑र्वत् ते दे॒वा अदा॑भ्ये
छन्दा॑सि स॒व॒नानि॑ सम॒स्थाप॑यन्ततो दे॒वा अभ॑वन्परासु॒रा यस्ये॑व
वि॒दुषोऽदा॑भ्यो गृह्य॑ते भव॒त्यात्म॑ना परा॑स्य भ्रातृ॒व्यो भव॑ति यद्वै दे॒वा
असु॒रानदा॑भ्येनाद॒भ्रुव॑न्तददा॑भ्यस्यादाभ्य॒त्वं य एवं वेद॑ द॒भ्रोत्ये॒व
भ्रातृ॒व्यं नैन॑म्भ्रातृ॒व्यो द॒भ्रोति (३४)

ए॒षा वै प्र॒जाप॑तेरतिमो॒क्षिणी॒ नाम॑ त॒नूर्य॑ददा॑भ्य॒ उप॑नद्धस्य
गृह्णा॒त्यति॑मुक्त्या॒ अति॑ पा॒प्मान॑म्भ्रातृ॒व्यं मुच्य॑ते य एवं वेद॑ घ्नन्ति
वा ए॒तत्सो॒मं यद॑भिषु॒ण्वन्ति॒ सोमै॑ ह॒न्यमा॑ने य॒ज्ञो ह॑न्यते य॒ज्ञे
यज॑मानो ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति किं तद्य॑ज्ञे यज॑मानः कुरुते येन
जीव॑न्त्सुव॒र्गं लो॒कमे॑तीति जीवग्र॒हो वा ए॒ष यददा॑भ्योऽन॑भिषु॒तस्य॑
गृह्णा॒ति जीव॑न्तमेवैन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति वि वा ए॒तद्य॑ज्ञं
छि॒न्दन्ति॒ यददा॑भ्ये स॒ंस्था॑पयन्त्य॒शून॑पि सृजति य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै॥ (३५)

दध्नोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकात्रविंशतिश्च॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णतु स एतं प्रजापतिरुशुमपश्यत्तमगृहीत
तेन वै स आध्नोद्यस्यैवं विदुषोऽशुगृह्यतं ऋध्नोत्येव
सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनाध्नोन्मनसा गृह्णाति
मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु (३६)

एव प्रति तिष्ठति यो वा अशोरायतनं वेदायतनवान्भवति
वामदेव्यमिति सामं तद्वा अस्यायतनं मनसा गायमानो
गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरशुं गृह्णन्नार्धयेदुभाभ्यां
नर्धयेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्ययेदुभाभ्यामृध्येतानवानं
गृह्णाति सैवास्यर्द्धिरहिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः
प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥ (३७)

दिक्ष्वनिति विंशतिश्च॥ [१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत
स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मानमभि समंक्खिदत्
तथ्योऽशुभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडश
स्तोत्रं षोडशं शस्त्रं तेन षोडशी तथ्योऽशिनः षोडशित्वं
यथ्योऽशी गृह्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते देवेभ्यो

वै सुवर्गो लोकः (३८)

न प्राभ॑वत्त ए॒त॒ः षोड॑शि॒न॒म॒पश्य॑न्त॒म॒गृह्ण॑त॒ ततो॒ वै तेभ्यः॑
सुव॑र्गो लो॒कः प्राभ॑वद्य॒थोड॑शी गृह्यते॑ सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्या॒भिजि॑त्या
इन्द्रो॒ वै दे॒वाना॑मा॒नुजा॑व॒र आ॑सी॒त्स प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धावत्त॒स्मा ए॒त॒ः
षोड॑शि॒नं प्राय॑च्छ॒त्तम॑गृह्णी॒त ततो॒ वै सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्यै॑द्यस्यै॒वं
विदुषः॑ षोड॑शी गृह्यते॑ (३९)

अग्र॑मे॒व संमा॑नानां॒ पर्ये॑ति प्रातःस॒वने॒ गृह्णा॑ति॒ वज्रो॒ वै
षोड॑शी वज्रः॑ प्रातःस॒वन् ऽ स्वादे॒वैनं॒ योने॒र्निगृ॑ह्णाति॒ सव॑ने॒सवने॒
ऽभि गृ॑ह्णाति॒ सव॑ना॒त्सव॑नादे॒वैनं॒ प्र ज॑नयति॒ तृतीय॑स॒वने
प॒शुकाम॑स्य गृह्णीया॒द्वज्रो॒ वै षोड॑शी प॒शव॑स्तृतीयस॒वन् वज्रे॑णै॒वास्मै॑
तृतीय॑स॒वनात्प॑शून॒वं रु॒न्धे नो॒क्थ्ये॑ गृह्णीयात्प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॒
यदु॒क्थ्ये॑ (४०)

गृह्णीयात्प्र॒जां प॑शून॒स्य निर्द॑हेदति॒रात्रे॒ प॒शुकाम॑स्य गृह्णीया॒द्वज्रो॒
वै षोड॑शी वज्रे॑णै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒रुध्य॑ रात्रि॒योपरि॑ष्ठाच्छ॒मय॑त्य॒प्यग्नि॑ष्टोमे
रा॒ज॒न्यस्य॑ गृह्णीया॒द्याव॑त्कामो॒ हि रा॑ज॒न्यो यज॑न्ते सा॒ह ए॒वास्मै॑
वज्रं॑ गृह्णाति॒ स ए॑नं॒ वज्रो॒ भूत्या॑ इन्द्रे॒ निर्वा॑ दहत्ये॒कवि॑ंश॒ऽ
स्तोत्रं॑ भ॒वति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ हरि॑वच्छस्य॒त इन्द्र॑स्य प्रि॒यं धाम॑ (४१)

उपा॑प्रोति॒ कनी॑या॒सि वै दे॒वेषु॑ छन्दा॒ऽस्यास॑ज्याया॒ऽस्यसु॑रेषु
ते दे॒वाः कनी॑यसा॒ छन्द॑सा॒ ज्याय॑श्छन्दोऽभि॒ व्य॑श॒सन्ततो॒ वै

तेऽसुराणां लोकमवृञ्जत् यत्कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि
विशंसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड्वा
ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति (४२)

चतुष्पद एव पशूनवं रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवावं रुन्धे-
ऽनुष्टुभमभि सम्पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा
समयाविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वे लोक
इन्द्रो वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रम्भ्रातृव्याय प्र हरत्यरुणपिशङ्गोऽश्वो
दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धौ (४३)

लोको विदुषः षोडशी गृह्यते यदुक्थ्यं धाम कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च॥ [११]

generated on **July 11, 2024**

Downloaded from

<http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits